

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Pedagogická fakulta

Katedra výtvarné výchovy

Diplomová práce

Autorská kniha

OTÁZKY BEZ ODPOVĚDI, ODPOVĚDI BEZ OTÁZEK

(Questions without answer, answers without questions)

Vypracovala: Monika Hrušková, Čj-Vv/ZŠ

Vedoucí práce: doc. Lenka Vilhelmová, akad. mal.

Místo a rok odevzdání: České Budějovice, 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě – v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této diplomové práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby diplomové práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé diplomové práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalení plagiátů.

V Českých Budějovicích 1. dubna 2013

Monika Hrušková

Poděkování

Děkuji vedoucí své diplomové práce, doc. Lence Vilhelmové, akad. mal., za její trpělivost, kterou prokázala při vedení práce, za její cenné rady a připomínky, které mi pomohly vytvořit tuto práci. Dále děkuji PhDr. Aleši Pospíšilovi, Ph.D. za zajímavé podněty a náměty z oboru didaktiky výtvarné výchovy a doc. Dr. Radko Chodurovi, CSc. za zajímavé postřehy a náměty k přemýšlení, které mě dovedly k zvolení tématu této diplomové práce.

Anotace

Tato diplomová práce se skládá ze dvou částí - části teoretické a praktické. Teoretická část se zaměřuje na zobrazení otázek, které provázejí každého člověka od raného dětství do konce života. Hledá odpovědi na otázky pomocí různých úhlů pohledu. Nazírá na problematiku z pohledu náboženství, vědy a historie. Spojuje otázky s historickými souvislostmi. Dává podklad pro zamyšlení, jak přiblížit tyto otázky dětem. Pro zobrazení otázek užívá digitálních fotografií, které jsou dále upravovány prostřednictvím počítačové grafiky. Zamýšlí se nad texty a výtvarnými pracemi autorů zabývajících se otázkami, které provází člověka a hledáním odpovědí.

Zaměřuje se především na otázky týkající se života, smyslu života, smrti, posmrtného života, násilí a konce světa.

Praktická část vysvětluje pojem „autorská kniha“, zabývá se historií tohoto výtvarného média a hlavními představiteli věnujícími se vytváření autorských knih.

Cílem této diplomové práce je na základě teoretických poznatků a komparace různých úhlů pohledu na danou tematiku vytvořit pomocí grafických technik autorskou knihu, která se stane podnětem k zamyšlení nad těmito otázkami a hledáním odpovědí na ně.

Abstract

This diploma work consists of two parts – theoretical and practical. The theoretical part concerns on questions which accompany man since his childhood till the end of his life. It looks for answers for questions from different points of view. It looks at the problems from religious, scientific and historical points of view. It connects questions in the historical context. It gives ideas how to make these questions accessible for children. It uses digital photos for displaying the pictures which are further adjusted by using the computer graphics. It thinks over the texts and visual works dealing with the questions which accompany a man and with looking for answers.

It focuses mainly on questions about life, the meaning of life, death, life after death, violence and the end of the world.

It explains the term „artist’s book“, it is concerned with the history of this visual media and main representatives dealing with making of artists’ books.

The aim of this work is to make an author’s book which would be stimulation for thinking of the questions and looking for the answers for them. This book would be created with the help of graphic techniques and on the basis of theoretical knowledge and comparing different points of view.

Obsah

OBSAH	6
1 ÚVOD	8
2 TEORETICKÁ ČÁST	10
2.1 CO NÁSLEDUJE PO SMRTI? EXISTUJE POSMRTNÝ ŽIVOT?	11
2.1.1 Smrt - konec existence?	11
2.1.2 Pohled náboženství na otázku nesmrtelnosti	12
2.1.3 Okultismus a převtělování	18
2.1.4 Setkání člověka se smrtí	20
2.2 JAK MOHL UDĚLAT NĚCO TAKOVÉHO ČLOVĚK ČLOVĚKU?	22
2.2.1 Otázky po příčině násilí	22
2.2.2 Příčiny násilí	22
2.2.3 Násilí v průběhu lidských dějin.....	25
2.2.3.1 Nezodpovězené otázky Hitlerova života aneb paradox ve vyvražďování Židů	37
2.2.3.2 Téma utrpení a druhé světové války v literatuře	38
2.3 KDO JSME? ODKUD POCHÁZÍME?	40
2.3.1 Bůh? Evoluce? Obojí?	40
2.3.2 Vědecké teorie a senzační teorie	42
2.4 NASTANE KONEC SVĚTA? KDY A JAK?	45
2.4.1 Předpovědi konce světa	45
2.4.2 Náboženský pohled na konec světa	46
2.4.3 Možné způsoby konce	48
2.5 JAK PŘIBLÍŽIT TEMATIKU DĚTEM	51
2.5.1 Problematika násilí	52
2.5.2 Problematika lidské existence a konce života	56
3 PRAKTICKÁ ČÁST	59
3.1 Knihy	60
3.1.1 Stručná historie knih	60
3.1.2 Formát a struktura knih	61
3.1.3 Autorská kniha	62
3.1.3.1 Umělci věnující se tvorbě autorských knih	63
3.1.5 Tvorba autorské knihy	65
4. ZÁVĚR	68
5. SEZNAM LITERATURY	71
5.1 SEZNAM LITERATURY ODBORNÉ A NAUČNÉ	71

5.2 SEZNAM LITERATURY – BELETRIE	74
5.3 SEZNAM INTERNETOVÝCH ZDROJŮ	75
5.4 SEZNAM NOVINOVÝCH A ČASOPISOVÝCH ZDROJŮ	76
6. PŘÍLOHY	78

1 Úvod

Tato diplomová práce se skládá ze dvou částí – části teoretické a praktické. Teoretická část se zabývá problematikou otázek, na něž je složité nalézt odpověď. Hledá odpovědi na otázky týkající se lidského života, jeho smyslu a konce, otázkám posmrtného života, násilí a konce světa. Zabývá se otázkou, jak přiblížit tuto problematiku dětem. Nazírá na problematiku z různých úhlů pohledu. Věnuje se problematice z pohledu vědy, náboženství, psychologie, sociologie a historie. Podává stručnou historii autorské a klasické knihy a výčet autorů zabývajících se tvorbou autorských knihy. Zobrazuje vývoj knih obecně vzhledem k vývoji historických událostí spjatých s knihami jako je například vynález knihtisku či některá dějinná období spjatá s tvorbou či naopak ničením některých knih, které nevyhovovali tehdejší ideologii. Zamýšlí se nad úlohou a postavením knihy v dnešní společnosti přesycené technickými vymoženostmi a moderní komunikační technologií.

Praktická část práce se opírá o poznatky z části teoretické. Teoretická část této práce je aplikována na praktickou část pomocí komparace, analýzy a syntézy poznatků získaných v teoretické části za účelem vytvoření autorské knihy, která má být podnětem k zamýšlení nad filozofickými otázkami, které člověka provázejí životem a v průběhu života získávají na intenzitě a novém úhlu pohledu na tyto otázky.

Již od raného věku se každý člověk začne zajímat o věci kolem sebe. Každé malé dítě klade několikrát za den matce otázku „proč“. „Proč tohle?“ a „Proč támhleto?“. Někdy jsou to celé řetězce „proč“, kdy jedna otázka střídá druhou a každé „protože“ následuje opět „proč“.

Některé netrpělivé či příliš zaneprázdněné rodiče postupem času začne neustálé „proč“ jejich potomků rozčilovat a začnou na každé „proč“ odpovídat jen pouhé „protože“, „prostě protože a neptej se“ nebo „neměj hloupé otázky“. Někteří rodiče záměrně dělají, že „proč“ svých potomků neslyší a záměrně neodpovídají. A tak nám každému již od dětství zůstává řada nezodpovězených otázek. Na většinu těchto otázek však postupem času nalezneme odpověď sami.

Nezodpovězených otázek však přesto dál přibývá. Na řadu z nich nalezneme odpověď, ale jsou i otázky, na něž odpověď nenalezneme nikdy. Možná ji nalézt ani nechceme, možná se jí bojíme, možná je odpovědí více a nevíme, která je ta správná. Ale

co vlastně znamená slovo správná? Možná nenalezneme odpověď, protože pro každého má otázka jiné řešení.

Ale jsou i otázky, na které odpověď opravdu neexistuje nebo je alespoň náš život příliš krátký na to, abychom na tyto otázky našli odpověď. Jsou otázky, na které ani několik generací před námi nenalezlo odpověď.

Praktická část této práce se zabývá zamyšlením nad tím, zda má opravdu každé „proč“ své „protože“ a zda každé hledání odpovědi musí být zakončeno nalezením. Již od pradávna lidé hledali odpovědi a nenacházeli je.

Práce se věnuje především otázkám zabývajícím se tématem smrti a posmrtného života, hledáním odpovědí na otázky, proč se vyskytuje násilí, zda existuje posmrtný život a v jaké formě. Zabývá se též otázkou, zda dojde ke konci světa. Zkoumá problematiku různých proroctví a jejich vyplnění a hledá odpověď na otázku, zda se některé části proroctví již splnily. Mezi další otázky, kterým se kniha věnuje, patří téma vzniku světa a počátku života. Snaží se nalézt odpověď na otázku, kdo jsme a odkud pocházíme. Snaží se porovnávat různé úhly pohledu na danou tematiku. Porovnává vědecké a nevědecké pohledy na problematiku. Snaží se nalézt způsob, jak přiblížit a pokusit se vysvětlit danou problematiku, na kterou člověk nedokáže mnohdy nalézt odpověď sám, dětem.

Knihy má vést k zamyšlení nad problematikou těchto otázek, které vyvstanou během života na mysli každému člověku. Pokouší se dát podnět k zamyšlení nad různými teoriemi z různého úhlu pohledu. Pro výtvarné zobrazení otázek užívá digitální fotografie, které jsou upraveny pomocí počítačové grafiky. Fotografie jsou doplněny úryvky z děl a citáty autorů, kteří dané téma řešili ve svých dílech, jako například William Shakespeare, Milan Kundera či William Styron i vlastními texty.

2 Teoretická část

2.1 Co následuje po smrti? Existuje posmrtný život?

„Pokud by se prohlásil dobrý důkaz pro posmrtný život - horlivě bych si ho prověřil, ale musely by to být skutečné vědecké údaje, nikoli pouze anekdoty. Říkám, že je lepší tvrdá pravda než utěšující fantazie.“

Shakespeare William

„Za chvíli zemřu, ale můj duch se povznese nad hmotný stav, zničí se mé tělo, ale můj duch nikoliv.“

Sókratés

2.1.1 Smrt – konec existence?

Se smrtí se setkáváme v průběhu celého života. Smrt je přirozeným zakončením života každého živého tvora. Pohled na smrt a vyrovnání se s faktem, že jí nikdo neunikne, je pro každého člověka odlišný. Existují jedinci, kteří jsou se smrtí smířeni a berou ji jako součást každého lidského života, tedy i svého. Tito lidé obvykle věří v to, že po smrti existuje další forma života, nová existence. Jiní vidí ve smrti konec bytí, smrt je pro ně koncem vědomí, tedy i veškeré lidské existence. Většina lidí však se smrtí smířena není a má obavy s umíráním i smrti samé. Téma obav ze smrti či chvíle umírání nacházíme i v řadě literárních děl. Strach z blížícího konce života se mimo jiné objevuje v básni Jiřího Wolker *Umírající*, ve které 24letý autor vylíčil své autentické pocity a strach s blížící se smrtí, ve chvíli, kdy věděl, že se blíží konec jeho života, neboť se i přes intenzivní léčbu jeho zdravotní stav zhoršoval. Jiří Wolker podlehl tuberkulóze ve věku 24let.

*„Až umřu, nic na tomto světě se nestane a nezmění,
jen srdcí pár se zachvěje v rose jak k ránu květiny,
tisíce umřely, tisíce se mnou umřou, tisíce na smrti jsou znaveni,
neboť v smrti a zrození nikdo nezůstal jediný.
Smrti se nebojím, smrt není zlá, smrt je jen kus života těžkého,
co strašné je, co zlé je, to umírání je,
kdy smysly střelené v letu padají se všeho, se všeho,
a v rezavém potrubí těla čas hnije jak pomyje,
by rozložil ruce, oči, nervy a každý sval,
kterým svět v náruč jsi chytal a miloval,*

*smrti se nebojím, smrt není zlá, ve smrti nejsem sám,
umírání se bojím, kde každý je opuštěn, -
a já umírám.*“¹

V závěru Wolkerovy básně nacházíme náznak víry v posmrtný život – konkrétně v reinkarnaci. Wolker udává krátký výčet živých a neživých věcí, ve které by se mohl po smrti proměnit.

*„Až umřu, na světě nic se nestane a nezmění,
jenom já ztratím svou bídu a změním se ze všeho,
snad stanu se stromem, snad děckem, snad hromadou kamení,
smrti se nebojím, smrt není zlá, je jen kus života těžkého.*“²

Již odpradáвна existuje touha po nesmrtelnosti a víra v nalezení předmětu, vynalezení stroje či léku, který umožní prodloužit lidský život či ho dokonce způsobit nekonečným. S tímto tématem se setkáváme i v literatuře. Již v mezopotámské literární památce Epos o Gilgamešovi, se setkáváme s touhou po nesmrtelnosti. Hrdina tohoto díla však nakonec nesmrtelnosti nedosáhne. Jedná se o akkadskou literární památku pocházející ze 4. tisíciletí před naším letopočtem. Objevuje se zde myšlenka, že člověk zůstává nesmrtelným svými činy a tím, co zde po sobě zanechá. Tématem nesmrtelnosti se zabývá i Karel Čapek v dramatu Věc Makropulos. V díle tohoto autora je však nesmrtelnost chápána jako něco negativního. Elina Makropulová je dcerou vynálezce, který na dvoře Rudolfa II. vynalezl způsob, jak prodloužit lidský život. Pomocí tohoto návodu žije Elina Makropulová již několik století. Zde se setkáváme s myšlenkou, že pokud člověk žije příliš dlouho, nemá již se na co těšit, protože vše podstatné prožil a další život je pro něho pouze opakováním již zažitého. Elina Makropulová je citově otupělá, lze říci zbavena lidskosti. Autor se nám snaží nastínit myšlenku, že vědomí konce života a samotné omezení jeho délky a chápání neopakovatelnosti některých situací činí životní prožitky intenzivnějšími a člověka vnímavějším a citlivějším.

2.1.2 Pohled náboženství na otázku nesmrtelnosti

„Odkazživa hledají lidé odpovědi na různé otázky. Po dlouhá staletí se obvykle obraceli buď k textům, které jim byly zjeveny, nebo – u národů s ústní tradicí – k mýtům a legendám, zděděným po předcích. Jak se však vyvíjelo lidské poznání, lidé se pokoušeli

¹ WOLKER, Jiří. Umírající. In *Jitřní píseň*. Praha: Mladá fronta, 1973. s. 100.

² WOLKER, Jiří. Umírající. In *Jitřní píseň*. Praha: Mladá fronta, 1973. s. 101.

*najít odpovědi s pomocí vědy. Jenomže jsou otázky, na něž ani věda odpověď nemá; a proto se znovu, vážně obracíme k oblasti, do níž tyto záležitosti spadají; k náboženství.*³

Některá náboženství jako například hinduismus či buddhismus slibují reinkarnaci jiná pokračování života prostřednictvím duše. Již ve starém Egyptě věřili, že člověk má dvě duše Ba a Ka. Jedna z duší, Ka, zůstávala po smrti s tělem, druhá, Ba, vzlétala ke slunci. Zemřelému byla uložena do hrobu Kniha mrtvých, neboť věřili, že magická síla slova a písma zajišťuje mrtvému vzkříšení za 70 dní po smrti, aby se odebral do říše věčnosti.⁴

Egyptským symbolem věčného života, znovuzrození a vzkříšení byl anch, který je vyobrazen často v hieroglyfických nápisech. Významnou roli v životě Egyptanů hráli bohové, kteří se objevovali i v textech pyramid. Tyto texty měli chránit zemřelého v posmrtném životě a usnadňovat mu cestu podsvětím. Popsané rakve byly někdy nahrazovány zádušními texty zapsanými na stěnách hrobky či papyru. Nejznámějším zádušním textem se stala Kniha mrtvých. Mezi významné bohy spojené se smrtí patřil Geb, bůh smrti, který byl spojován s pohřbem. Bůh Usir převáděl zemřelého na onen svět ke vzkříšení. Pověst o bohu Usirovi, vyprávěla, že byl zavražděn bratrem Suthem. Jeho tělo bylo rozřezáno na 14 částí. Jeho manželka a zároveň sestra Eset s pomocí boha Thorta jeho tělo zcelila a oživila. Poté se proměnila v ptáka a odnesla Usira k souhvězdí Orion, kde se Usir stal hvězdou Orion a Eset Sirem. Tento příběh o Usirově oživení nacházíme v Knize mrtvých. Eset zabalila před oživením části Usirova těla do plátna, proto byli i faraoni po smrti zavínováni do obinadel. Nebthet, sestra Eset a manželka Suteha, která byla matkou boha mrtvých Anupa, byla často zobrazována na sarkofázích u hlavy zemřelého, na severu, zatímco Eset na jihu, na straně nohou. Toto zobrazování bylo rozšířeno v Nové říši. Nebthet byla považována za ochránkyni mrtvých. Zemřelý měl spočinout v náruči Háthory, kde byl chráněn. Hathor byla v hrobkách zobrazována jako paní Západu. Ochraňovala slunce od západu do rána. S mumifikací byl spojován bůh Anup. Bůh Usir soudil zemřelého. Pouze on mohl dát mrtvému život po smrti. Ten je možný pouze pokud zemřelý prožil na zemi čistý život. Duše, které se při soudu projeví jako špatné, čeká zkáza na zemi. Předtím než zemřelý předstoupil před Usira, byl souzen v síni soudu bohy, jejichž počet odpovídal počtu pozemských hříchů. Bůh Anup zvážil srdce zemřelého proti váze

³ KEENE, Michael. Úvod k světovým náboženstvím. In *Světová náboženství*. Praha: Knížní klub, 2003. s. 7. ISBN 80-242-0983-7.

⁴ JEAN, Georges. *Písmo paměť lidstva*. Martin: Vydavatel'stvo Slovart, 1994. 224s. ISBN 80-7145-115-0.

pera. Pokud bylo pero těžší, byl zemřelý odsouzen k smrti, jeho srdce pohltila nestvůra Ammut. Kdo zkouškou prošel, byl předveden Horem před Usira. Egypťané věřili, že duše se stejně jako duše Usira může stát po smrti hvězdou. Což dokazuje umístění a sklon šachet v hrobkách, směřujících k souhvězdím.⁵

Většina náboženství se shoduje na tom, že život po smrti pokračuje, pouze se v jednotlivých náboženstvích liší pojetí v jaké podobě. V mnohých z nich je posmrtný život ovlivněn chováním a činy člověka v pozemském životě. Například v křesťanství může být člověk po smrti vzkříšen. Zde je podstatným faktorem litování hříchů a fakt, zda je člověk pokřtěn a tím zbaven dědičného hříchu, kterého se dopustila Eva v ráji, když podala sobě a Adamovi jablko, které jí podsunul ďábel v podobě hada.

V první knize Mojžíšově, Genesis, nacházíme odpověď na otázku, proč lidé umírají. Původním záměrem Boha nebylo učinit lidi smrtelnými. Bůh dal lidem šanci být nesmrtelnými a stále mladými. Prvnímu člověku dal Bůh příkaz nejíst ovoce ze stromu poznání. „*A Hospodin Bůh člověku přikázal: Z každého stromu zahrady smíš jíst. Ze stromu poznání dobrého a zlého však nejez. V den, kdy bys z něho pojedl, propadneš smrti.*“⁶ První kniha Mojžíšova 2:16-17

Jak již jsme naznačili, žena však neposlechla hada a okusila ovoce ze stromu poznání a dala ovoce ochutnat i muži, za to je Bůh potrestal smrtelností a vyhnáním z Edenu.

Bůh řekl Adamovi: „*V potu své tváře budeš jíst chléb, dokud se nenavrátiš do země, z níž jsi byl vzat. Prach jsi a v prach se navrátiš.*“⁷ První kniha Mojžíšova 3:19

Pro názornost, uveďme jako příklad pojetí posmrtného života v šesti největších světových náboženstvích a ve třech dalších významných vírách.

V hinduismu, který je nejstarším do dnešní doby existujícím náboženstvím na světě, existují miliony hinduistických bohů a bohyň. Všichni tito bohové jsou odrazem nejvyššího boha, který se nazývá brahma. Hlavní složkou tohoto náboženství je „*víra v nekonečný cyklus zrození, života na zemi, smrti a opětovného zrodu, v němž se každý*

⁵ COTTERELL, Maurice. *Tutanchamonova prorocství. Posvátná tajemství Mayů, Egypťanů a svobodných zednářů*. Praha: Nakladatelství BB/art s.r.o, 2004. 365 s. ISBN 80-7341-222-5.

⁶ Bible, *Písmo svaté starého a nového zákona. Starý zákon*. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. s. 23.

⁷ Bible, *Písmo svaté starého a nového zákona. Starý zákon*. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. s. 24.

*jedinec reinkarnuje na úrovni určené tím, jak strávil svůj předchozí život.*⁸ Hinduismus však není jednotný v pojetí boha tzv. „světští hinduisté“ věří ve význam řádu vesmíru, kupříkladu následování léta po jaru, dne po noci. Tito hinduisté pohlížejí na hinduismus jako řád, který zaručuje koloběh přírody, ale nevyznávají hinduistickou mytologii. Převážná většina hinduistů však věří v boha či bohy. Hinduismus je nejednotný v názoru na to, zda existuje jeden či více bohů. Sama Rgvéda se zmiňuje o třiatřiceti bozích, na jiném místě však jejich reálnou existenci popírá. Někteří hinduisté vyznávají pouze jediného boha – brahmu, který je uctíván v mnoha podobách a převlecích. Bůh zde není mužského ani ženského rodu. Zahrnuje vše stvořené a je obdařen schopností vzít na sebe mužskou, ženskou či zvířecí podobu. Brahma je nejvyšší realitou, nejvyšším duchem mimo lidské chápání a prostor. „Člověk dosáhne nebe a skoncuje s cyklem zrození, života a smrti, když se brahma a individuální duše opět spojí.“⁹ Hinduisté věří, že existují čtyři cesty k osobnímu vysvobození z cyklu znovuzrození. Těmito cestami jsou cesta bhakti, což znamená milující oddanost vůči jednomu z bohů. Dále cesta karmy, neboť hinduisté věří, že nahromaděná karma z minulých životů ovlivňuje stav duše, která se zrodí v příštím životě, proto se snaží karmu vyvažovat dobrými skutky. Třetí cestou je cesta džňány, která je nejobtížnější. Vyžaduje pochopení všech svatých písem. Poslední cestou je cesta jógy.¹⁰

Jako další významné náboženství můžeme uvést judaismus, jehož dějiny jsou staré více než čtyři tisíce let. Je po hinduismu druhým nejstarším monoteistickým náboženstvím na světě. Židovské náboženství bylo poznamenáno holocaustem ve druhé světové válce. V osmadvaceti koncentračních táborech zemřelo mezi léty 1939 a 1945 více než šest milionů Židů. Jedním z největších těchto táborů byla Osvětim, kde denně umíralo více než šest tisíc Židů. Slovo holocaust znamená v překladu „zápalná oběť“. Židé však dávají přednost označení šo'a, které nese význam „zničení“. Pro Židy hraje důležitou roli domov, který je považován za posvátný prostor, dále dodržování svátků a potravinových předpisů, které se nazývají kašrut. Tyto předpisy vycházejí ze zákonů, které dostal Mojžíš na hoře Sinaj. Jedním ze zvyků charakteristických pro judaismus je brit mila neboli obřízka u chlapců osmý den po narození, kterou Bůh uložil Abrahámovi jako znamení smlouvy. Existuje pět typů judaismu – ortodoxní, konzervativní, rekonstrukcionismus, chasidský

⁸ KEENE, Michael. Hinduismus. In *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003. s. 8-9. ISBN 80-242-0983-7.

⁹ KEENE, Michael. Hinduismus. In *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003. s. 14-15. ISBN 80-242-0983-7.

¹⁰ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003. 192 s. ISBN 80-242-0983-7.

judaismus a reformní judaismus, ve kterém nejsou oddělováni muži a ženy. Ženy zde mohou působit jako rabínky. O životě po smrti nemají Židé jasnou představu. Život je zde považován za dar od Boha a smrt je brána jako smutný závěr života.¹¹

Třetím nejstarším náboženstvím je buddhismus. Kořeny tohoto náboženství sahají více než dva a půl tisíce let do minulosti. Buddhisté věří ve spoutanost lidské touhy s cyklem zrození, života a smrti, díky němuž se mohou nesčetněkrát narodit na různých úrovních existence. Věřící zároveň v možnost vymanění z koloběhu znovuzrození a dosažení nirvány. Buddhismus vyznává nejvyšší realitu, která však není nazývána bohem. Buddhisté o svém vyznání hovoří jako o filozofii života nikoli náboženství. Dvěma hlavními buddhistickými směry jsou théravádový a mahájánový buddhismus. Théravádový buddhismus je vyznáván především mnichy. Mahájánový buddhismus nabízí více možností k osvícení. Cyklus zrození ukazuje, že nic z lidské existence není trvalé a vše je v neustálém toku, což je známo jako aničča neboli nestálost. Snaha o stálost vede ke strasti. Buddhismus se liší od hinduismu v pojetí duše. V hinduismu duše, átman, přežívá smrt a rodí se stále znovu, oproti tomu v buddhismu je duše považována za pouhý svazek zkušeností, který smrtí vyprchá. Nirvány lze dosáhnout pochopením čtyř vznešených pravd a sledováním osmidílné stezky.¹²

Nejrozšířenějším náboženstvím na světě je křesťanství. Počet, jehož vyznavačů je odhadován na dvě miliardy. Věřící jsou však rozděleni do více než dvaceti tisíc církví či sekt. Křesťané věří, že skrze smrt Ježíše Krista a jeho následného zmrtvýchvstání jsou jim Bohem odpuštěny hříchy a lidem je umožněno vstoupit do věčného života. Ježíš Kristus je pro křesťany synem Boha i synem člověka. Na rozdíl od judaismu má křesťanství jasně definován názor na posmrtný život. Pro křesťany není smrt koncem, nýbrž branou do věčného života.¹³ V Janovu evangeliu nacházíme Kristova slova: „*Já jsem vzkříšení a život. Kdo věří ve mne, i kdyby umřel, bude žít. A každý, kdo žije a věří ve mne, neumře navěky.*“ Jan 11:25-26¹⁴

¹¹ KEENE, Michael. Judaismus. In *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003. s. 38-65. ISBN 80-242-0983-7.

¹² KEENE, Michael. Buddhismus. In *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003. s. 66-85. ISBN 80-242-0983-7.

¹³ KEENE, Michael. Křesťanství. In *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003. s. 86-119. ISBN 80-242-0983-7.

¹⁴ Bible, Písmo svaté starého a nového zákona. *Nový zákon*. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. s. 103.

Dalším rozšířeným náboženstvím je islám, který je jedním z nejmladších velkých světových náboženství. Jeho kořeny sahají do šestého století našeho letopočtu. Arabské slovo islám znamená v překladu „oddát se“. Muslimem se stává ten, kdo se podřizuje vůli Alláha, který je muslimským bohem. Alláhovým největším prorokem je Muhammad. Existují dvě formy islámu. Z celkového počtu muslimů tvoří devět desetin sunnitě zbylou jednu desetinu ší'ité. Ší'ité jsou následovníky Ší'at Alího, Muhammadova bratrance. Sunnitě, zavrhuující názory a zvyky menšinových skupin, odvozují svůj název od slova sunna, které znamená „cesta“. Je zde myšlena cesta, kterou razil svými skutky Muhammad. Každé narozené dítě je považováno za dar Alláha. Muslimové přistupují ke smrti s nadějí, protože věří ve vzkříšení těla a posmrtný život. Islám učí, že hrob zemřelého navštíví dva andělé, kteří se ho zeptají, zda je hoden příštího života. „*Bůh určuje čas všem věcem... to on působí, že lidé umírají a rodí se; to on působí, že jsou muži a ženami; to on nás stvoří znovu.* Korán 75:3-4“¹⁵

Nejnovějším světovým náboženstvím je Sikhismus, který pohlíží na muže i na ženy jako sobě rovné. Tento směr vznikl v patnáctém století. Jeho zakladatelem byl Guru Nának, který vycházel z hinduismu a islámu, věřil však, že obě náboženství zatemňují pravdu o bohu. Proto klade důraz na osobní vztah jedince k bohu. Sikhismus věří stejně jako hinduismus v neustálý cyklus zrození, života, smrti a znovuzrození. Tímto cyklem prochází každý člověk. Cílem vyznavače sikhismu je, aby jeho duše byla pohlcena bohem. K čemuž je nutné žít skromně podle mravních zásad a sloužit druhým. Tím se jedinec vysvobodí z cyklu znovuzrození. Dobrá karma umožňuje nové zrození v lidské podobě, zlá naopak ve zvířecí. Reinkarnaci lze překonat odevzdáním celé bytosti do boží milosti.¹⁶

Konfucionismus, který je hlavním proudem čínské filozofie učí, že všechny vědomosti skončí společně se smrtí. Podle taoismu umožňuje veškerý život energie čchi, která je obsažena ve všem. Pokud vyhasne život, vyhasne i energie čchi. Zoroastrismus, který je starověkým perským náboženstvím, věří ve vzkříšení, poslední soud, pekelná muka a blahobyť v nebi. Panuje zde víra, že posmrtný život je ovlivněn skutky v životě pozemském. Člověk, který konal v pozemském životě dobro, se může těšit na posmrtný život v nebi. Toho, kdo konal v životě zlo, čekají po smrti muka v pekle.¹⁷

¹⁵ KEENE, Michael. Islám. In *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003. s. 120-145. ISBN 80-242-0983-7.

¹⁶ KEENE, Michael. Sikhismus. In *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003. s. 148-154. ISBN 80-242-0983-7.

¹⁷ KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003. 192 s. ISBN 80-242-0983-7.

Nalezneme však i náboženství, která nepřipouští existenci posmrtného života, život duše po smrti. Jako příklad můžeme uvést Svědky Jehovovi, kteří jsou přesvědčeni, že lidé nejsou obdařeni nesmrtelnou duší, která žije po smrti. Věří, že se smrtí odumře i mozek, čímž nastane zánik myšlenek. Člověk podle nich může být vzkříšen na konci světa. Zastávají názor, že neexistuje peklo, protože lidé si po smrti nic neuvědomují. Jako důkaz uvádějí knihu Kazatel 9:5-6: „*Živí totiž vědí, že zemřou, mrtví nevědí nic a nečeká je žádná odměna, jejich památka je zapomenuta. Jak jejich láska, tak jejich nenávisť i jejich horlení dávno zanikly a nikdy se již nebudou podílet na ničem, co se pod sluncem děje.*“¹⁸

Islám a judaismus věří v existenci anděla Asraela, který je poslem smrti. Asrael má čtyři různé tváře, 4000 křídel a očí a jazyků tolik, kolik je na zemi lidí. \pokud žil člověk správným životem, Asrael mu vyjme duši mírně z těla, pokud však člověk vedl hříšný život, je mu Asraelem duše z těla vytržena bolestivě.¹⁹

2.1.3 Okultismus a převtělování

Nejen vyznavače nejrůznějších náboženství, ale i pro ateisty, existuje řada představ a teorií o tom, co následuje po smrti. Nikdo však není schopen tyto představy ani teorie potvrdit nebo vyvrátit. Řada lidí vystupuje s údajnými důkazy o existenci posmrtného života. Jako je například rozmlouvání s duchy, seance, pomocí nejrůznějších předmětů jako jsou tabulky s písmeny a podobné předměty. Víra v posmrtný život a rozmlouvání s duchy, čili dušemi zemřelých, se odborně nazývá spiritismus. Za zakladatele spiritismu můžeme považovat Allana Kardeca, který v letech 1857 – 1868 vydal pět knih věnovaných spiritistickému učení. Právě tyto knihy jsou považovány za základ tohoto učení. V dnešní době je spiritismus rozšířen především v Brazílii.²⁰

Většina náboženství však možnost komunikace s mrtvými nepřipouští. Například výše zmínění Svědkové Jehovovi nepřipouští možnost komunikace se zemřelými. To, že někteří lidé s duchy komunikují, připisují činnosti ničemných andělů, kteří se za zemřelé vydávají. Bůh podle nich dokonce rozmlouvání s duchy zakazuje. „*Ani zaklínač ani ten,*

¹⁸ Bible, *Písmo svaté starého a nového zákona*. Starý zákon. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. s. 617.

¹⁹ JAKŠ, David. Nebeští poslové: Odhalte tajemství andělů! *Epocha*, 2007, roč. 3, č. 20, s. 42-44. ISSN 1214-9519.

²⁰ *Spiritismus*. Dostupné: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Spiritismus> [cit. 4. 11. 2012]

kdo se doptává duchů zemřelých, ani jasnovidce ani ten, kdo se dotazuje mrtvých. Každého, kdo činí tyto věci, má Hospodin v ohavnosti.“²¹ Pátá kniha Mojžišova 18:11-12

Můžeme nalézt osoby, které vyprávějí o své zkušenosti s posmrtným životem. Tito lidé zpravidla prodělali klinickou smrt či se octli v blízkosti smrti jiným způsobem. Vyprávěním lidí, kteří prodělali klinickou a octli se tak na chvíli v posmrtném životě se zabýval doktor filozofie přednášející filozofii medicíny na lékařské fakultě Raymond A. Moody, který ve svých knihách *Život po životě*, *Úvahy o životě po životě*, *Světlo po životě* zaznamenává autentické výpovědi osob, které prožili klinickou smrt, o tom co si pamatují z momentu, kdy byli z lékařského hlediska prohlášeni za mrtvé a těch kteří se smrti nějakým způsobem přiblížili. V knihách nalézáme vysvětlení, proč většina lidí nechce mluvit o smrti. Důvodem je, že sama řeč o smrti nám přibližuje myšlenku vlastní smrtelnosti. O smrti se často nevyjadřujeme přímo, ale užíváme eufemismů²² a nejrůznějších přirovnání. Již v Illiadě nazývá Homér spánek sestrou smrti, což je důkazem, že přirovnání smrti ke spánku bylo používáno již ve starém Egyptě.²³

Otázkou posmrtného života se zabývala řada filozofů. Mezi přední řecké filozofy zabývající se posmrtným životem patřil Platón, jehož názory ovlivnily miliony lidí včetně křesťanů. Platónovým oblíbeným tématem byla nesmrtelnost duše. Byl přesvědčen, že: „*duše přežívá své nynější vtělení, aby byla náležitě odměněna nebo potrestána v posmrtném životě, podle toho, jak člověk žil na zemi.*“

Platón založil v Athénách Akademii, která během svého působení od roku 387 př. n. l. do roku 529 n. l. získala značný vliv. Platónismus přijal Fijón Alexandrijský, který byl židovským filozofem i řada náboženských vůdců křesťanstva a judaismu.²⁴

Řada náboženství věří v reinkarnaci. Vyznávají víru ve znovuzrození v jiném těle. V dnešní době existuje i na internetu množství programů, které člověku odpoví na otázku, čím byl v minulém životě. Většinu lidí alespoň jedenkrát během života napadla otázka, zda žili již někdy dříve a čím v předchozím životě byli. V průběhu historie se objevovaly různé názory na reinkarnaci. Můžeme uvést názory několika filozofů, kteří projevují víru v

²¹ Bible, *Písmo svaté starého a nového zákona*. Starý zákon. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. s. 175.

²² Eufemismus je vyjádření drsného výrazu, nepříjemné či trapné představy, jevu nebo děje výrazem mírnějším nebo zjemňujícím opisem, např. zemřel – odešel na věčnost, navždy usnul apod.

²³ MOODY, Raymond Jr. Fenomén smrti. In *Život po životě*. Praha: Odeon, 1991. s. 11-15. ISBN 80-207-0314-4.

²⁴ TEMPLETON, Ramon. Platón. *Probud'te se!*, 2012, roč. 94, č. 2, s. 12-13.

posmrtný život. Řecký filozof Sokrates žijící v 5. století př. n. l. prohlásil: „Jsem přesvědčen, že je skutečně možné žít znovu, že živé pochází z mrtvého, a že duše mrtvých nadále existují.“ Bruno Giordano italský filozof žijící v 16. století n. l. na téma reinkarnace uvedl: „Protože duše se nevyskytuje bez těla, a přece není tělem, může se vyskytovat v tom či onom těle, přecházet z jednoho těla do druhého.“ Jako třetí příklad můžeme uvést výrok Ralpa Walda Emersona, amerického esejisty, básníka a filozofa z 19. století n. l. „Nic není mrtvé. Lidé pouze předstírají, že jsou mrtví... Přitom tu stojí dívající se z okna v jakémsi divném přestrojení, jsouce zdraví a spokojeni.“ Myšlenka reinkarnace se objevuje již ve starověkém Babylonu před více než 4000 lety. Podle Morrisa Jastrowa pro Babyloňany znamenala smrt přechod k jinému druhu života. Myšlenku reinkarnace od Babyloňanů převzali řečtí filozofové. V dnešní době získává na oblibě tzv. terapie minulými životy, při které se pomocí hypnózy pokoušejí zkoumat možné minulé životy lidí a porozumět tímto způsobem zdravotním obtížím či chování v současném životě.

Základní biblická nauka obsahuje víru ve vzkříšení mrtvých. V Bibli nalezneme osm příkladů lidí, kteří byli vzbuzeni z mrtvých. Jedná se o ukázky oživení nikoli převtělení. Nejznámějším příkladem je Lazar (Jan 11:1 - 44), jehož vzkříšení se stalo častým námětem křesťanského výtvarného umění. Další příklady vzkříšení mrtvých nalezneme v První Královské 17:17 - 24; Druhé Královské 4: 32 - 37 a 13:20, 21; Lukášově evangeliu 7:11 - 17 a 8:40 - 56; Skutcích apoštolských 9:36 - 42 a 20:7 - 12. Devátým vzkříšeným člověkem zaznamenaným v Bibli je Ježíš Kristus. O reinkarnaci Bible nehovoří.

Lidé touží žít věčně a vědět, jaká je čeká budoucnost. Zdrojem této touhy je podle Bible vlastnost, kterou lidem vložil do srdce Bůh. „*On všechno učinil krásně a v pravý čas, lidem dal do srdce i touhu po věčnosti, jenže člověk nevystihne začátek ani konec díla, jež Bůh koná.*“ (Kazatel 3:11)²⁵

2.1.4 Setkání člověka se smrtí

Přirovnání smrti ke spánku nás provází v průběhu celého života. Již malé dítě se ptá rodičů při první konfrontaci se smrtí někoho blízkého, kam tento člověk odešel. Děti obvykle bývá řečeno, že zesnulá osoba „navždy spí“ či „odešla do nebe, ale stále se na

²⁵ Bible, *Písmo svaté starého a nového zákona*. Starý zákon. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. s. 612.

TEMPLETON, Ramon. Věříte, že jste žili už někdy dříve? *Strážná věž*, 2012, roč. 133, č. 23, s. 18–20.

něho dívá“. Pro dítě bývá tato situace složitá. Zpravidla nedokáže pochopit, kam jeho blízký zmizel, především pokud se jedná o některého z rodičů. Tato situace je vylíčena mimo jiné v knize Josefa Karla Šlejhara Kuře melancholik.

„Co tedy je to, že dnes jeho maminka našla se ráno na posteli s rozevřenými rty, s vytřeštěnými očima, žlutá v obličeji jako vosk (jakým donedávna potírala nitě, když spravovala jeho kalhotky) a studená jako led, co jí ještě včera přikládali na život. Řekli mu ovšem: hle, umřela ti maminka, ale ono pranic tomu nerozumělo; opětovalo si sic pomalu a pozorně, jako by záleželo na správném vyřikání: umřela mně maminka, ale v čem by to záleželo ještě jinak. Mimo příznaky ráno na ní shledané, to pořád nechápalo. Bylo mu ale při tom divno, že děvečky, zvláště stará Katla (ta pochovala vždycky i tehdy, když to již ostatní odepřeli), tolik plakaly, poklekaly jako blázni k loži maminky a ruce jí o přetrž líbaly. (Ty ruce, když byly spuštěny, zaklátily se několikrát podle postele a pak již nehybně uvisly jako závaží.) Bůh ví, co se to dalo -“²⁶

Konfrontací mladého člověka se smrtí se setkáváme i v Hrubínově Romanci pro křídlovku. V této veršované lyricko-epické skladbě nám František Hrubín přibližuje svůj zážitek ze smrti dědečka v době dospívání a pozdějším zjištěním, že zemřela na záškrt jeho chlapecká láska Terina. V dětství se jedná o vysvětlení ze strany dospělých, aby dítěti objasnili, kam zmizel jeho blízký v míře pro dítě přijatelné. Pro dítě je tato představa reálná a věří jí. Přirovnání smrti ke spánku používáme i v dospělosti avšak z jiného důvodu. Neboť hovořit o smrti je ve společnosti jakýmsi tabu. Pohnutky dospělých jsou zcela odlišné. Dospělí již, na rozdíl od dítěte, ví, že smrt je koncem života, ať již věří v posmrtný život nebo ne, ale i sama řeč o smrti v nás vyvolává negativní pocity či dokonce strach, proto často používáme tohoto eufemismu, který toto nepříjemné téma zjemní.

²⁶ ŠLEJHAR, Josef, Karel. Kuře melancholik. In *Dojmy z přírody a společnosti, Co život opomíjí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. s. 216. ISBN 80-7106-466-1.

2.2 Jak mohl udělat něco takového člověk člověku?

*„Hledám prazákladní oblast duše,
kde stojí absolutní zlo proti bratrství.“*

André Malraux

„Má-li zlo triumfovat, potřebuje jedině – aby slušní lidé nedělali nic.“

Edmund Burke

2.2.1 Otázky po příčině násilí

Jednou z otázek, která nám vyvstává na mysli po celý život, je otázka násilí. „Jak mohl tohle někdo udělat?“ Občas je snad tato otázka myšlena v pozitivním smyslu slova jako vyjádření obdivu nad výjimečným činem druhé osoby či vykonanou prací. Mnohem častěji však bývá tato otázka reakcí na čin, který je pro nás z lidského hlediska nepochopitelný. Nechápeme, jak mohl něco takového udělat člověk. Mnohé z nás napadne při pohledu na týrané vyhublé zvíře či vystrašené dítě, které je obětí domácího násilí otázka: „Jak může být někdo něčeho takového schopný?“

Již malé dítě se ptá své matky při pohledu na týraného psa, proč mu ten pán ubližuje. Co máme takovému dítěti říci? Snad že někteří lidé jsou zlí, což je však jen konstatováním situace, nikoli odpovědí či vysvětlením. Tato odpověď s sebou přináší další dětskou otázku, proč jsou zlí. Často dáváme malým dětem právě takovéto odpovědi, které vlastně ani odpovědí nejsou, protože na jejich otázku sami neznáme odpověď. Ocitáme se tak v kruhu dalších dětských zvědavých otázek, na něž neznáme odpověď. Ale něco přece dítěti odpovědět musíme, proto se někteří rodiče uchylují k tomu, že na své děti křičí, ať nemají hloupé otázky či odpovídají stylem: „Prostě proto a neptej se!“. Důvodem je snad právě to, že na dětské otázky ani v dospělosti sami neznají odpověď.

2.2.2 Příčiny násilí

Každodenně se setkáváme v médiích i reálném životě s případy šikany, domácího násilí či dokonce brutálních vražd. V těchto chvílích nám vyvstává na mysli otázka, jak se něco takového může stát. Mnohdy nás napadne, zda bychom byli sami něčeho takového schopni. Odpovědi mohou být nejrůznější psychologické výzkumy, které objasňují tyto psychologicko-patologické jevy, antisociální chování a nejrůznější poruchy chování.

Přesto, že jsou nám tyto situace mnohdy objasněny z lékařského hlediska, nejsou odpovědi úplnou. Neodpovídají nám na otázku, proč vlastně násilí existuje.

Mnozí věřící i ateisté si kladou otázku, pokud Bůh existuje, proč dopouští zlo a utrpení. Svědkové Jehovovi to v publikaci Dobrá zpráva od Boha vysvětlují tím, že Bůh dovoluje lidem vládnout, aby ukázal, že nejsou schopni vyřešit problémy, které se lidstva týkají. Za počátek zla považují okamžik, kdy Satan vyslovil první lež. Byl dokonalým andělem, který však zatoužil po uctívání. Svedl Evu, první ženu, k hříchu v podobě ochutnání ovoce ze stromu poznání, což vedlo k lidskému utrpení a smrtelnosti.

Již malé dítě při konfrontaci s násilím chápe, že je něco špatně. Pokud je samo obětí či svědkem násilí, ať již psychického či fyzického, poznamenává ho tento zážitek mnohdy na celý život. Existují samozřejmě i situace, kdy je násilí nutné pro vlastní ochranu či dokonce záchranu vlastního života. Ale i zde platí pravidlo, že “násilí může plodit pouze další násilí”.

V dnešní době se ve velké míře setkáváme s dětskou agresivitou, která je ve velké míře způsobována počítačovými hrami, ve kterých se děti stávají aktéry virtuálního násilí a vražd, což mnohdy zajde tak daleko, že se děti pokoušejí realizovat virtuální násilí i v reálném životě. Řada lidí je ovlivňována mediálním násilím. Násilí se projevuje v hudebních textech, filmech, počítačových hrách, televizním zpravodajství či na internetu. Virtuální násilí, které se objevuje v počítačových hrách či na internetu, ovlivňuje lidskou psychiku. Především psychiku dětí, které jsou snadněji ovlivnitelné. Ve filmech nalézáme stále více násilí, které se projevuje v jednání nejen na straně padouchů, ale k násilí přistupují stále častěji i kladní hrdinové. Také televizní zpravodajství se objevuje stále více násilí. Je naplněno zprávami obsahujícími násilí a popisujícími nejrůznější formy zločinu. Tyto zprávy mají zvýšit sledovanost. Větší počet diváků zvýší zájem zadavatelů reklam, které znamenají pro televizi zvětšení příjmů. Ke všemu tomuto násilí mají v televizi či na internetu často volný přístup děti, protože pořady jsou vysílány v běžném vysílacím čase a internetové stránky nejsou před dětmi nijak zabezpečeny.

Jednou z otázek, která se váže k násilí, je, proč k němu dochází, jaké jsou vlastně příčiny násilí. Můžeme nalézt řadu faktorů, které násilí ovlivňují. Jedním z nich může být davové šílenství. V davu nalézá člověk sílu, ztrácí zábrany mnohem snadněji než jako jednotlivec. Jedinec ve skupině často zapomene na své morální zásady a nechá se vyprovokovat agresivními podněty.

Dalším z faktorů může být zoufalství člověka. Člověk, který je diskriminovaný či nějakým způsobem utiskovaný, může přistoupit k násilí.

Jedním z hlavních důvodů je nenávist a žárlivost. Příklad násilného jednání, které je následkem žárlivosti nalzáme i v Bibli. Kain zabil svého bratra Ábela, neboť žárlil, že Bůh dal přednost Abelovým obětním darům. „*I promluvil Kain ke svému bratru Ábelovi ... Když byli na poli, povstal Kain proti svému bratru Ábelovi a zabil jej.*“²⁷ První kniha Mojžíšova 4:8

Příčinou agrese mohou být návykové látky, jako je alkohol či drogy. Tyto látky tlumí mozgová centra, čím se člověk stává náchylnějším k násilí a reaguje agresivněji. Lidé často přistupují k násilí i ve jménu náboženství. Takovýmto projevem jsou například teroristické útoky.

K násilí přispívá v mnohých zemích i nedostatečně fungující soudní a trestněprávní systém. Nedostatečné potrestání činu často upevňuje pokračování v trestném jednání.²⁸

Psychologové J. Dollard a N. E. Miller zastávali názor, „*že agrese je vždy důsledkem frustrace, což znamená, že výskyt agresivního chování vždy předpokládá frustraci a existence frustrace vede vždy k nějaké formě agrese.*“²⁹

Odpověď na otázku, proč existuje agrese a utrpení není jednoduché. Křesťané často považují utrpení za zkoušku od Boha. Problematikou lidského utrpení se zabývá jedna z knih Starého zákona, kniha Jób, „*Ukazuje, že lidské úvahy nemohou dát konečnou odpověď na otázky po smyslu života a nemohou tudíž ani vysvětlit a zdůvodnit lidské utrpení.*“³⁰

V této knize Starého zákona nalzáme popis lidských zločinů. „*Za světla povstává vrah a vraždí utištěného ubožáka, i v noci se plíží jako zloděj. Těž oko cizoložníka se drží v přítmí, říká: >>Nikdo mě nespatri<<, tvář si zahaluje rouškou. Za tmy se vloupávají, za dne se zamykají, o světle nechtějí vědět. Jim všem je jitro šerem smrti, s hrůzami šeré smrti*

²⁷ Bible, *Písmo svaté starého a nového zákona*. Starý zákon. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. s. 25.

²⁸ TEMPLETON, Ramon. *Posedlost násilím. Příčiny násilí*. Probuďte se, 2012, roč. 93, č. 8, s. 2-7.

²⁹ ŘEZÁČ, Jaroslav. *Náročná, zátěžová a konfliktní sociální situace*. In *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. s. 133-157. ISBN 80-85931-48-6.

³⁰ Bible, *Písmo svaté starého a nového zákona*. Starý zákon. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. s. 418.

*se znají. Takového rychle vezme voda, jeho úděl na zemi je zlořečený, neobrací se na cestu do vinic.*³¹ Jób 24:14-18

Často se také ptáme, zda někdy utrpení skončí. Svědkové Jehovovi věří, že Ježíš bude tisíc let panovat nad zemí a skončí se vším lidským utrpením. Odstraní nemoci, lidé přestanou stárnout a bude odstraněna i smrt. Zmínku o odstranění utrpení nacházíme i ve Starém zákoně, v knize Izajášově, která je jakýmsi souborem prorockých výroků. „*Panovník Hospodin provždy odstraní smrt a setře slzu z každé tváře, sejme potupu svého lidu z celé země; tak promluvil Hospodin.*“³² Izajáš 25:8

2.2.3 Násilí v průběhu lidských dějin

Násilí je již od pradávna pro lidi součástí života. Již od začátku lidské existence vedou lidé války. Jejich příčiny jsou různé, ať již šlo o touhu po získání nového území, řešení sporů nebo odvetný útok vždy měly něco společného. V každé válce se nakonec uchýlili k rabování, znásilňování či dokonce zabíjení nevinných obětí, mnohdy i dětí.

V průběhu dějin docházelo také k tzv. honu na čarodějnice. Při těchto procesech bylo využíváno nejrůznějších výslechových metod, které měly zajistit přiznání podezřelých. Tyto výslechové metody obsahovaly nejrůznější formy fyzického týrání. Odsouzení na smrt byli často usmrcováni hrůznými způsoby, které odsouzenému způsobovaly před smrtí velké fyzické utrpení. Pro příklad můžeme uvést několik nejrůznějších způsobů poprav v dějinách.

Jedním ze způsobů poprav bylo předhození odsouzených dravé zvěři. Tento způsob poprav je znám již ze 7. století př. n. l., kdy asyrský král Aššurbanipal používal jako smrtící nástroj vyhladovělé dogy. K popravě odsouzených se užívalo nejčastěji krokodýlů, lvů, tygrů, levhartů, medvědů, hyen a psů. Drastičnost tohoto způsobu poprav spočíval mimo jiné v tom, že se poprava stávala částí divadelních představení v římských arénách. Tímto způsobem drastické zábavy se chodily bavit statisíce lidí.

Zvířata byla k popravám používána až do 5. století našeho letopočtu. Najdeme však i výjimky. Královna Madagaskaru Ranavalona I. Používala ještě roku 1861 jako způsob

³¹ Bible, *Písmo svaté starého a nového zákona*. Starý zákon. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. s. 434.

³² Bible, *Písmo svaté starého a nového zákona*. Starý zákon. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. s. 646.

popravy plavbu v řece plné krokodýlů. Tímto způsobem nechávala usmrtit více než 10 000 odsouzených. Plavba v řece plné krokodýlů se užívala též v Egyptě.

Dalším oblíbeným způsobem popravy bylo předhození odsouzeného dravým ptákům. Užívalo se především orlů, supů, luňáků, vran a krkavců. Příčinou smrti se stávalo uklování. Tento způsob trestu, inspirovaný antickou legendou o Prométheovi, byl užíván do 8. století n. l. především v Orientu.

Jedním z nejdrastičtějších způsobů popravy bylo užití krysy, která si hledala únikovou cestu skrz tělo odsouzeného. Následkem smrti se stávalo rozežrání vnitřností. Krysa byla užívána jako smrtící nástroj především v Číně a evropských zemích, jako je Francie, Anglie či Holandsko do 17. století našeho letopočtu. Tento způsob je považován za jeden z nejdrastičtějších. Trpěl při něm nejen odsouzený, ale i zvíře užívané k popravě. Na břicho odsouzeného byla pod kotlík umístěna krysa. Na kotlíku byl rozdělán oheň, kterého se stejně jako většina zvířat krysa k smrti bojí. Krysa si začala prokousávat cestu skrz tělo odsouzeného.

Dalším zvířetem vykonávajícím práci kata byl kůň. Roztrhání či usmýkání koněm se k popravě používalo až do 18. století n. l. v Evropě a Asii. Roztrhání odsouzeného čtyřmi koňmi bylo používáno nejčastěji ve Francii. Tento způsob popravy byl přezdíván „koňská spravedlnost“. Usmrcením obětí roztrháním byl znám americký sériový vrah Jeffrey Dahmer, který usmrtil ve druhé polovině 20. století 17 chlapců.

K usmrcování odsouzených bylo používáno také slonů. Tohoto způsobu se užívalo až do roku 1947 v Indii a na Srí Lance. Slon odsouzeným rozdupával hlavu či ho nabodával na kly.

V Jižní a Střední Americe a na některých místech Afriky se užívalo k usmrcení odsouzených mravenců. Odsouzený byl namazán třtinovým cukrem. Trvalo přibližně 48 hodin, než mravenci člověka ohlodali na kost. Tento trest byl používán ještě v 18. století n. l. například v Maroku a Brazílii.

K popravám se též užívalo mořských živočichů, jako jsou žraloci, piraně či murény. Užívalo bylo též sudů naplněných jedovatými hady, do kterých byl odsouzený zavřen. Staří Římané dávali odsouzeným do pytle, ve kterém měl být utopen opici, kohouta, psa, kočku či hada, který mu měl znepríjemnit umírání.

Mezi další děsivé tresty v dějinách patřilo například pohřbívání zaživa, lámání kolem, rozpárání břicha, upálení, rozřezání, napíchnutí na kůl či stahování z kůže při plném vědomí odsouzeného.

V dnešní době je trest smrti stále legální ve 109 zemích světa. Až 91% usmrčených osob pochází z Íránu, Iráku, Súdánu, Pakistánu, USA a Číny. Nejvíce osob odsouzených k smrti je v Číně, až 1000 osob ročně. Mezi užívané způsoby poprav patří elektrické křeslo, užívané především v USA, setnutí hlavy, které je oblíbeným způsobem poprav v Saudské Arábii, oběšení, užívané v Egyptě, smrtící injekce, oblíbená v Číně. V Bělorusku je užíváno zastřelení, v Íránu ukamenování, v Somálsku ubodání odsouzeného.³³

Drastické byly mnohdy nejen způsoby poprav, ale i nejrůznější metody, které měly vynutit přiznání vyslychaného. Jednou z používaných metod byl tzv. ordál, který byl přezdíván „boží soud“. Soudcem podezřelého měl být Bůh. V Čechách se používal tzv. „ordál vody“. Člověk, který se utopil, byl nevinný. Lidé věřili, že voda do sebe nechá potopit pouze nevinného, vinný se potopit nemohl. V jiných zemích byl výsledek ordálu vysvětlován různě. V Mezopotámii byl výsledek ordálu hodnocen opačně. Pokud se obviněný neutopil, bylo to důkazem jeho nevinu. Kromě vody bylo užíváno například ohně. Podezřelý musel projít přes dvanáct rozpálených radlic. Pokud to dokázal, prokázal svou nevinu.

Dalším způsobem výslechu byla tzv. tortura neboli útrpný výslech, který byl církevním úřadům povolen roku 1252 bulou papeže Innocence IV. Inkvizitoři obviněné sami nemučili, nechávali je mučit katy, mistry útrpného práva. Mučení trvalo maximálně hodinu. Byly rozděleny čtyři stupně tortury. Každému bylo zákonem vyhrazeno 15 minut. Prvním stupněm byla palečnice, ve které byly podezřelému drceny palce. Pokud se podezřelý nepřiznal, následoval druhý stupeň tortury, ve kterém byly kolem předloktí podezřelému ovinuty provazy, které byly postupně přitahovány. Pokud nevynutil přiznání ani tento stupeň, přešel kat ke třetímu stupni tortury. V něm byl podezřelý rukama přivázán k žebříku a katův pomocník ho za nohy tahal různými směry. V případě, že podezřelý odolal i tomuto stupni tortury a nepřiznal se, čekalo ho tzv. světlé trápení, při němž kat obžalovaného pátil pochodněmi na různých částech těla. Tento způsob výslechu byl roku 1776 zakázán Marií Terezií.

³³ MARIANOVÁ, Lenka. Zvířecí kati: V jejich spárech končili gladiátoři i zloději. *Epocha*, 2008, roč. 4, č. 7, s. 21-24. ISSN 1214-9519.

Mučení nabylo hrůzných rozměrů při vyslýchání čarodějnic, prováděném v 15. - 18. století. Tyto výslechy měli prokázat čarodějnictví podezřelých. Kati se často inspirovali knihou dominikánů Heinricha Institorise a Jakoba Sprengera z roku 1486 nazvané *Kladivo na čarodějnice*. V procesech, ve kterých mělo být prokázáno kacířství a čarodějnictví, byla pravidla mučení zpřísnována, neboť na tyto činy bylo pohlíženo jako na ohrožení celé křesťanské společnosti. Čarodějnice byly podrobeny tortuře o svátcích uznávaných církví či sloužení mše, kdy se věřící modlili k Bohu. Před začátkem mučení dostala obžalovaná napít svěcené vody. Pokud se nedokázala na rozkaz soudce rozbrečet při zmínce o utrpení Krista na kříži, bylo považováno za důkaz čarodějnictví. Soudci i kat si dávali pozor, aby se jim obviněná nepodívala do očí či se jich nedotkla na holou kůži. Během mučení měli příbuzní obviněné, kteří byli přítomni, obviněnou přesvědčovat, aby se přiznala. Inkvizitor často sliboval za přiznání mírnější trest, svůj slib však nedodržel. Mělo být dbáno na to, aby se obviněná osoba k činu nepřiznala pouze ze strachu před dalším mučením. Tento požadavek byl však často opomíjen a inkvizitoři se spokojovali s jakýmkoli přiznáním. Obviněnému bylo často nabízeno, aby podstoupil ordál železem. Pokud nabídku přijal, bylo to považováno za prokázání viny, neboť inkvizitoři věřili, že pouze osoba, která je ve spojení s ďáblem se neobává žhavého železa, neboť ďábel ji ochrání. Ordál železem však nakonec nebyl připuštěn, ani pokud s ním obviněný souhlasil.³⁴

Válek a bojů se uskutečnilo, v průběhu dějin, nespočet. Vždy docházelo k násilnostem a usmrcování civilního obyvatelstva. Pro příklad můžeme uvést několik největších válek. Mezi nejznámější války patří Řecko-perské války, Stoletá válka, Třicetiletá válka, Války o dědictví rakouské či První světová válka. V žádné z nich však nedocházelo k systematickému vyvražďování milionů civilního obyvatelstva a nejrůznějším pseudovědeckým pokusům jako v pozdější Druhé světové válce probíhající mezi léty 1938-1945.

Právě ve druhé světové válce došlo k usmrcení téměř 60 milionů osob. Velkou část těchto osob představují oběti, které zahynuli v koncentračních táborech v plynových komorách či podleli různým drastickým pseudovědeckým pokusům prováděných nacistickými lékaři. Oběťmi těchto pokusů se často stávaly i děti. Každá válka si vyžádala řadu obětí, ale k vytvoření systematického plánu vyhlazování celých národů došlo až za druhé války. Proto se budeme podrobněji zabývat právě Druhou světovou válkou. Řada

³⁴ JANUŠ, Jan. Tři útrpné výslechy. Už mě nechte! Přiznávám se! *History revue*, 2008, roč. 1, č. 9, s 39-41. ISSN 1803-0440.

historiků se do dnes pře, co je skutečnou příčinou realizace tohoto hrůzného plánu nazvaného „Konečné řešení židovské otázky“. Tento plán je ukázkou toho, kam až je člověk schopen dojít v násilí páchaném na druhém člověku. Abychom se pokusili pochopit pohnutky, které vedly nacistického vůdce k tomuto hrůznému činu, je nutné znát příčiny a průběh druhé světové války. Proto zde příčiny, které vedli k vypuknutí války a její průběh nastíníme.

Dodnes neznáme jednoznačnou odpověď na otázku, jaká byla příčina druhé světové války a s ní spojeného vzniku koncentračních táborů. Jako jednu z možných příčin druhé světové války historikové uvádějí nevyrovnání se Německa s podmínkami Versailleské smlouvy, která mu vyměřovala, jako hlavnímu poraženému státu první světové války, válečné reparace. Další z příčin byla bezesporu i otázka ctižádosti a touhy po moci.

V prosinci roku 1925 podepsalo Německo smlouvu z Locarna, jíž se zavazovalo uznáním západních hranic, stanovených Versailleskou smlouvou. Dále souhlasilo s ustanovením Porýní jako demilitarizované zóny a nezaútočením na Francii či Belgii.

Roku 1928 byl podepsán pakt o věčném přátelství, tzv. Briand – Kellogův pakt, ve kterém se 65 zemí zavázalo k tomu, že k řešení sporů nepoužijí válku.

I přes podmínky určené Versailleskou smlouvou přistupuje Hitler roku 1935 k opětovnému vyzbrojování Německa a postupnému posunování vymezených hranic. Po překročení rakouských hranic roku 1938 začíná Adolf Hitler řešit otázku připojení československé pohraniční oblasti zvané Sudety. Přestože byla Československu dříve Francií zaručena nedělitelnost území, podepsal Nevill Chamberlain Mnichovskou dohodu, která přenechávala Německu všechny oblasti Československa, kde žil větší počet Němců.

Hitler postupně upevňoval podepsáním Ocelového paktu a Německo - sovětského paktu s Itálií a Sovětským svazem.

Teprve po zahájení německého útoku na Polsko 1. září 1939 vyhlásila Velká Británie a Francie se značným zdráháním Německu válku.

Událost, jež se zapsala černým písmem do životů milionů lidí a otřásla dějinami dvacátého století, má své kořeny ve fašistickém pojetí státu Benita Mussoliniho, zakladatele tohoto politického systému, který zastával názor, že: „Válka je pro muže totéž, co pro ženy mateřství.“ Fašismus popírá rovnost lidí a pokládá válku za dobro. Ve zvláštní podobě se projevil fašismus v Německu v programu Adolfa Hitlera.

Živnou půdu pro podporu Hitlerovy NSDAP vytvořilo ve 20. letech minulého století několik událostí. Jednou z nich byl strach z projevů komunismu v tehdejším SSSR. Za další příčinu, která významně přispěla k podpoře nacismu, můžeme považovat světovou hospodářskou krizi, která zapříčinila krach na newyorské burze 24. 10. 1929. Zjednodušeně můžeme říci, že podniky vyráběli množství výrobků, pro něž nebyl odbyt. Byly si nuceny půjčovat od bank. Tuto situaci nazýváme tzv. krize z nadvýroby. V říjnu roku 1929 poklesly ceny akcií a cenných papírů, což zapříčinilo krach na burze. Lidé, kteří měli v akciích mnohdy uložené celoživotní úspory, zůstali bez prostředků.

Krach na newyorské burze znamenal nejvíce Německo, které bylo na ekonomice Spojených států závislé díky předválečným půjčkám. Příčiny zde nalzáme v ekonomické situaci Výmarské republiky, tedy Německa v období mezi léty 1919 a 1933. Německo bylo před koncem první světové války císařstvím, nejsilnější zemí na kontinentě, bylo průmyslovou velmocí s výborně vyzbrojenou armádou. Naopak po první světové válce se z Německa stala republika s velmi špatnou ekonomikou, která nebyla schopna splácet válečné reparace, určené versailleskou smlouvou. Tyto reparace nesely být dokonce sníženy. Země byla závislá na amerických půjčkách. Fašistické, později nacistické, uspořádání obyvatelstva v lidech evokovalo uspořádání armády, jedné z předválečných chloub Německa. I tato představa posílila podporu nacismu.

Právě výčet těchto událostí spolu s nacistickým volebním programem, jež lidem sliboval sociální jistoty a vzrůst prestiže Německa, přispěl k 40% podpoře voličů, která znamenala vítězství Hitlerovy NSDAP a Hitlerovu jmenování kancléřem 30. ledna 1933. Právě tato událost započala nejhrušnější etapu dějin 20. století a ukázky zrůdnosti chování člověka k člověku.

Po svém nástupu k moci Hitler omezil moc parlamentu a zrušil všechny politické strany, zachoval pouze svoji NSDAP. Od března roku 1933 začaly vznikat koncentrační tábory, do kterých byli posíláni zločinci, lidé nesouhlasící s režimem, homosexuálové, Romové a Židé. Roku 1934 se při tzv. noci dlouhých nožů Hitler vypořádal s opozicí v řadách NSDAP. Tento úkol vyvraždění odpůrců splnilo gestapo, tajná policie, spolu s jednotkami SS, ozbrojené jednotky. Hitler začal porušovat usnesení versailleské mírové smlouvy. V roce 1935 opět zavedl všeobecnou brannou povinnost a začal s budováním armády. Roku 1936 pak obsadil demilitarizované Porýní. Francie ani Velká Británie nezasáhly, neboť zastávaly politiku tzv. appeasementu, usmiřovací politika, a nechtěli

vyvolat další válečný konflikt. Hitler chtěl připojit k Německu oblasti, kde žijí Němci. Jako první připojil v březnu roku 1938 Rakousko. V září roku 1938 potom tzv. mnichovskou dohodou pohraniční oblasti Československa.

Po Hitlerově nástupu k moci nastalo pronásledování Židů. Byli postupně vyčleňováni z veřejného života, vyháněni ze škol a úřadů, byli též nuceni nosit na oděvu našitou žlutou pěticípou hvězdu s označením Jude, Žid. Roku 1935 byly vydány tzv. norimberské rasové zákony, které zbavovaly německého občanství každého, kdo nebyl schopen prokázat árijský či druhově podobný původ. Zbavení občanství znamenalo též zbavení státní ochrany, tudíž násilí na nich spáchané nebylo trestné. Dále zakazovali smíšená manželství a pohlavní styk mezi Židy a árijskou rasou. V listopadu roku 1938 proběhla tzv. křišťálová noc, která byla nacistickým pogromem proti Židům. Po této události došlo k tzv. arizaci majetku Židů, tj. předání majetku árijcům. V této době se začalo projednávat vyhlazení Židů tzv. konečné řešení židovské otázky. Kromě Židů též vyhlazovali tělesně a mentálně handicapované jedince, což nazývali „ukončení neplnohodnotného života“.

Nacismus v sobě propojoval dvě myšlenky, kterými byly fašistický způsob pojetí státu a představa o nadřazenosti tzv. árijské rasy. Tuto rasistickou myšlenku, program nacistů, popsal Hitler v knize *Mein Kampf*, Můj boj, vydané ve 20. letech minulého století. Zabývá se zde třemi hlavními myšlenkami. První byla teorie, že árijská rasa by měla mít nárok na získání nových území na úkor ostatních, podle Hitlera méněcenných ras. Další byla myšlenka, že Němci postupem času ovládnou celý svět. Třetím bodem knihy bylo zdůraznění nutnosti zachování čistoty árijské rasy, což znamenalo, že árijci by podle Hitlera měli plodit potomky pouze s árijci.

Nacismus jakožto silně antisemitská ideologie ze všech potíží Německa obviňovala Židy.

K záměrnému vyvražďování celých národů neboli genocidě, docházelo v průběhu dějin před druhou světovou válkou i po ní. Nikdy však nedosáhla takových rozměrů jako právě za druhé světové války.

Nacisté zřizovali dva typy koncentračních táborů. Jako první vznikaly pracovní koncentrační tábory, které začaly být zřizovány již před válkou. Díky podmínkám, ve kterých zde lidé žili, sloužily tyto tábory podstatě k fyzické likvidaci. Lidé zde často

těžkým pracovním a životním podmínkám podléhali. Druhým typem koncentračních táborů byly tábory vyhlazovací, které sloužily k rychlému usmrcení většího počtu lidí.

Nacisté s lidmi, kteří se dostali do koncentračního tábora, nejednali jako s lidmi, ale jako s pouhým číslem. Toto číslo jim bylo přiděleno po příjezdu do koncentračního tábora. Všem vězňům byly ostříhány vlasy, mužům oholeny i vousy. Civilní šaty mu byly zabaveny a nahrazeny uniformou. Vězeň byl zbaven veškerých práv. Dozorci rozhodovali o často bezdůvodném trestání vězňů. Lidé v koncentračních táborech dostávali velmi malé množství jídla, které bylo vzhledem k dvanácti, mnohdy i vícehodinovým, těžkým pracovním podmínkám nedostatečné. Ráno a večer byly prováděny nástupy, nazývané apely, při kterých museli vězni za jakéhokoli počasí stát mnohdy i několik hodin venku, než byli přepočítáni. Roku 1941 vystoupil Hitler s úmyslem zcela vyvraždit Židy. Tento plán nazval „konečné řešení židovské otázky“. Plánoval usmrtit více než 11 milionů Židů. Hlavním organizátorem tohoto plánu se stal Adolf Eichmann, který byl za tento svůj zruďný čin roku 1962 v Izraeli odsouzen k trestu smrti oběšením a Reinhard Hendrich, pozdější český zastupující říšský protektor Protektorátu Čechy a Morava.

Transporty do vyhlazovacích táborů začaly roku 1941. Nejhorším z vyhlazovacích táborů byla Osvětim, často přezdívaná továrna na smrt, kde bylo připraveno o život několik milionů lidí.

Lidé, kteří si s sebou mohli vzít pouze 20-50 kg vážící zavazadlo, museli zbytek majetku spolu s klíči od příbytku odevzdat. Cestovali bez jídla a pití často několik dnů namačkání v dobytčích vozech. Po příjezdu do tábora proběhlo rozřídění, selekce, na osoby, které jsou ještě práceschopné a na ty, které mají být usmrceny rovnou jako například staří lidé, nemocní a handicapovaní lidé, těhotné ženy a malé děti. Ti, kteří měli být posláni na smrt, bylo řečeno, že se jdou osprchovat. Byli nuceni se vysvléci donaha a následně byli usmrceni v plynových komorách připomínajících sprchy. Mrtvá těla byla zbavena zlatých zubů, ošacení a zavazadla byla rozříděna a uložena k dalšímu použití. Mrtvá těla byla následně spálena. Nacisté se chovali jako by vyvražďování bylo pouhým zpracováním materiálu pro další účely.

Na věznicích byly často prováděny hrůzné pseudovědecké experimenty, kterými se nacističtí lékaři zabývali.

Zákony před válkou zakazovaly lékařům provádět pokusy na zvířatech bez svolení ministerstva vnitra. Naproti tomu život Žida či Roma neměl pro Němce žádnou cenu.

Nacističtí lékaři začali obcházet zákon prováděním experimentů na vězňích. Jejich životy mají pro nacisty menší cenu než život laboratorních zvířat. Během války pracovalo v Německu asi 90 000 lékařů. Několik tisíc z nich se podílelo na zruďných pseudovědeckých experimentech prováděných na vězňích. Mezi nejzruďnější patří experimenty prováděné Karlem Brandtem, Sigmundem Rascherem, Hertou Oberheuserovou a Josefem Mengelem.

Karl Brandt byl osobním lékařem Adolfa Hitlera. Jeho úkolem během druhé světové války bylo provádět projekt „euthanasie“. Brandt měl na starost odstraňování duševně handicapovaných a starých jedinců. Nacisté tyto osoby považovali za zbytečné. Tito podle nacistů zbyteční lidé byli přepravováni do plynových komor. Mrtvá těla byla spálena po šesti a popel byl rozdělen do uren, které byly poslány příbuzným. Příčina smrti na úmrtním listu byla zfalšována. Třetí říše měla být tímto způsobem zbavena výdajů, které představovala péče o staré a nemocné osoby. Brandt se též podílel na pokusech prováděných na vězňích v koncentračních táborech. „Specializoval“ se především na experimenty s jedy a amputace končetin. Brandt byl za své činy během Norimberského procesu odsouzen k trestu smrti oběšením.

Dalším mužem Třetí říše, který svými pokusy porušoval Hippokratovu přísahu, byl Sigmund Rascher, štábní lékař Luftwaffe. Rascherovým místem působení se stal koncentrační tábor Dachau. Své pokusy zaměřil na zkoumání důsledků náhlého snížení atmosférického tlaku a podchlazení. Rascher požádal Heinricha Himmlera o poskytnutí vězňů na pokusy, které mají sloužit vojenským účelům. Zkoumal stav, ve kterém se ocitají váleční letci létající ve výšce 15 kilometrů. Himmler, který si byl vědom, že vězni pokusy nepřezijí, dal Rascherovi svolení. Rascher uzavíral vězně do tlakové komory, ve které snižoval atmosférický tlak a obsah kyslíku ve vzduchu. Všechny experimenty si zaznamenával spolu s podrobnou fotodokumentací. Pokud se vězeň z experimentu vzpamatoval, trval čas, než se dostal do „normálního stavu“, 24 hodin. Pokusy vytvářely u pokusných osob pocit tlaku v hlavě, vězni si drásali obličej rukama a děsivě křičeli, doufali, že se zbaví tlaku v ušních bubínkách. Po pokusech se snižováním atmosférického tlaku začal Rascher s pokusy ochlazování lidského těla. Vězně potápěl do ledové vody, tělo nechával vystavené chladu 9-14 hodin. Těla byla ochlazená na teplotu mezi 27-29°C. Poté je umístil do teplé koupele. Vězni utrpěli silné omrzliny na končetinách. Postupem času Rascher ve svých pokusech přitvrzoval. Vězně nechával na mrazu. Z více než tří set

věznů sto zemřelo. Rascher požádal o přeložení do koncentračního tábora Osvětim. Svou žádost odůvodnil: *“Tamní tábor je tak rozsáhlý, že má práce vzbudí menší pozornost. Osoby, které zmrazují, totiž příšerně křičí.”*³⁵ Žádost o přeložení byla zamítnuta. Rascher dál prováděl své pseudopokusy v Dachau. Rascherovy pokusy se roku 1944 obrátili proti němu. Německé úřady zjistily podivné nelegální adopce a únosy dětí, za což byl Rascher spolu s manželkou Ninou zatčen a sám se dostal do koncentračního tábora Dachau, kde 26. 4. 1945 zemřel, neboť Himmler vydal rozkaz zlikvidovat vězně, kvůli blížícímu se vysvobození.

Mezi nejzvrůdnější činy nacistického Německa patří pokusy Josefa Mengeleho, který se roku 1937 teprve jako šestadvacetiletý dostal jako lékař do říšského Ústavu pro výzkum dědičnosti, biologie a rasové čistoty ve Frankfurtu nad Mohanem. Mengele, který byl členem NSDAP, začal působit roku 1943 jako „lékař“ v Osvětimi-Březince. Mengele si během několika měsíců získal přezdívku „anděl smrti“. Své pokusy zaměřil na dvojčata, na nichž zkoumal identické rysy a lidi trpasličího vzrůstu. Vybrané vězně Mengele přezdíval „moje morčátka“. Rád se ve společnosti přátel chlubil, že pracuje se „živým materiálem“. Mengele zkoušel, jak dlouho vydrží novorozenec bez jídla. Jedna z Mengeleho obětí, které se podařilo přežít Osvětim, je Ruth Elias, Češka pocházející z Ostravy, která se jako 22 letá po porodu dostala do péče Josefa Mengeleho. Ve svých vzpomínkách uvádí: *„Dlouho si novorozeně prohlížel a po delší úvaze povolal jednu lékařku a nařídil jí, aby mi pevně obvázal nadra.”*³⁶ Po šesti dnech, kdy bylo dítě vysílené hlady a pláčem, pomohla matce, která zatím dostala mléčnou horečku, lékařka, která byla také vězeňkyní. Poskytla matce injekční stříkačku s morfiem, aby mohla usmrtit dítě, kterému zbývalo již jen pár hodin života, dříve než se vrátí „doktor“ Mengele. Pokusy tohoto nacistického „lékaře“ se stávaly stále hrůznějšími. Aby zajistil tzv. „organickou krevní výměnu“, sešival děti k sobě, což končilo smrtí dětí, kterým zanícení rukou a těla způsobilo sepsi. Množství dětí Mengele oslepil svými pokusy, při kterých jim do očí vstříkoval chemikálie, aby změnil barvu jejich očí. Zabýval se též pokusy zaměřenými na sterilizaci a léčbu šokem. Ponořoval vězně do vařící vody a zkoumal, jak vysokou teplotu vydrží lidská kůže. Vězně, kteří přežili jeho pokusy, usmrtil a pitval. Některé z nich začínal pitvat již za života. Mengele prováděl

³⁵ MARIANOVÁ, L. Čtyři nejzvrůdnější nacističtí lékaři. *Epocha*, 2007, roč. 3, č. 20, s. 14-17. ISSN 1214-9519.

³⁶ MARIANOVÁ, L. Čtyři nejzvrůdnější nacističtí lékaři. *Epocha*, 2007, roč. 3, č. 20, s. 14-17. ISSN 1214-9519.

selekcí přijíždějících transportů. Určoval, který z vězňů půjde do plynu rovnou a který bude ještě chvíli žít. Mengelemu se podařilo po válce uprchnout do zahraničí, kde si v Buenos Aires otevřel praxi jako Fridrich Edler von Breitenbach. Poté, co byla odhalena jeho totožnost, prchl do Paraguaye a později do Egypta.

Mezi nacistickými lékaři provádějícími hrůzné experimenty nebyli pouze muži, nalezneme zde i ženu. Herta Oberheuser byla jedinou ženou obviněnou v Norimberském procesu s nacistickými lékaři. Po svém vstupu do NSDAP se v roce 1940 dostala Herta Oberheuser na praxi do ženského a dětského koncentračního tábora Ravensbrücku, kde byla přidělena na pokusy se sulfanilamidem, látkou regenerující nervy a svaly, která však ničí játra a nerozpouští se v moči. Na dětech zkoumala účinky olejových a barbiturátových injekcí. Dítě čekala po 3-5 minutách nesnesitelných bolestí, které způsobují křeče, ze kterých se dítě není schopné vzpamatovat, smrt. Oberheuser dostala úkol zkoumat, jak lidské tělo reaguje na předměty, které se dostávají do těla během zranění, která utrpí němečtí vojáci. „Lékařka“ dávala vězňům do otevřených ran nejrůznější předměty například piliny, dřevo a sklo, aby zjistila, jak lidské tělo reaguje. Roku 1943 se dostala do Osvětimi. V Norimberském procesu³⁷ byla Oberheuser odsouzena na 20 let vězení. Za dobré chování byla roku 1952 propuštěna. Herta Oberheuser, která ve vězení studovala obor sexuálně přenosné choroby a zdokonalovala se v dermatologii, které se věnovala před válkou, si po propuštění otevřela lékařskou praxi. Působila jako domácí lékař. Roku 1958 jí byla díky stížnostem lidí, kteří přežili její hrůzné experimenty, odebrána lékařská licence.

Pokusy prováděné v nacistických koncentračních táborech během druhé světové války, která se stala nejhorší válkou v historii lidstva, nebyly jedinými svého druhu. K pokusům docházelo i v Japonsku. „Lékař“ Shiro Ishii prováděl pokusy ve výzkumném komplexu, který byl vybudován po vpádu Japonců do čínské provincie Mandžusko. „Lékaři“, vedení v záznamech pod označením jednotka 731, prováděli pokusy na čínských a ruských zajatcích. Zaměřovali se na zkoumání důsledků amputace, odstraňování orgánů, především žaludku, jícnu, jater či plic, věnovali se též operacím mozku a těhotných žen.

³⁷ Norimberský proces byl soud konaný v Norimberku od 25. 10. 1946. Proces byl prvním z 12 soudů pro válečné zločiny. Tento první soud, určený lékařům, byl oficiálně označen Spojené státy americké versus Karl Brandt a ostatní. V procesu bylo obžalováno 23 lékařů, které soud nařkl z podílení na neetických experimentech, zločinů proti lidskosti a členství v SS. Rozhodnutím soudu, který končil 20. 8. 1947, bylo 7 osob osvobozeno, 7 popraveno a 9 osob odsouzeno k vězení v rozsahu 10 let až doživotí.

Své „pokusy“ prováděli při plném vědomí zajatců. Na věznicích byly testovány též zbraně, jako jsou orgány či plamenomety a biologické zbraně.

K experimentům na věznicích dochází i v dnešní době. Roku 2004 bylo díky bojovníku za lidská práva Kimu Sanghunovi zjištěno, jak krutě je zacházeno s vězni v Severní Koreji. Na věznicích jsou testovány biologické a chemické látky. Pro tyto experimenty existují speciální tábory. Na věznicích jsou prováděny nejrůznější chirurgické operace a testovány smrtící plyny. Experimenty jsou často prováděny na celých rodinách.³⁸

Dalším místem, kde se odehrávala genocida, byla Asie, především Korea a Mandžusko, kde se Japonci dopouštěli zločinů proti lidskosti na civilním obyvatelstvu. Také bolševici prováděli rozsáhlou genocidu v Pobaltí.

Pro vyhlazování Židů jsou užívány výrazy šoa a holocaust. Výraz holocaust, pocházející z řečtiny, nese význam zápalná oběť. Tento výraz poprvé použil v roce 1943 britský poslanec Samuel Elejchom. Židé dávají přednost označení šoa, které nese význam úplné zničení.³⁹

Ať již nazýváme zločiny proti lidskosti páchané během druhé světové války i po ní jakkoli, jejich zřůdnost to nezmírní. Právě tyto činy zůstávají jednou z nejotřesnějších ukázek nelidského chování člověka k člověku. Nejen žáci, kteří často při probírání těchto událostí s nechápavým výrazem tají dech a někteří z nich kladou otázky: „Jak mohli něco takového dělat? Jak je možné, že neměli výčitky svědomí? Či zda bychom něco takového byli schopni udělat i dnes? Jak je možné, že se člověk dokáže ztotožnit s takovýmto jednáním?“ nedokáží pochopit, jak se mohlo něco takového dít v takovém rozsahu. Nalézt odpověď na tyto otázky není jednoduché. Člověk stojící dnes v Osvětimi na kolejích, na jejichž rampě probíhala selekce, si jen těžko dokáže představit pocity, které museli mít lidé přijíždějící sem ve stísněných vozech, určených pro přepravu dobytka, kteří nevěděli, co je čeká nebo naopak, kteří to tušili. A co z toho bylo vlastně horší? Vědět či nevědět, co je čeká.

Můžeme dětem odpovědět, že si nacisté nepřipouštěli, co činí. Avšak sami víme, že opak je pravdou. Či že byli zfanatizováni, ale ani fanatismus nebo davové šílenství nejsou omluvou takového nelidského jednání. Odpovědí je, že někteří dozorcí takového chování

³⁸ MARIANOVÁ, Lenka. Čtyři nejzřůdnější nacističtí lékaři. *Epocha*, 2007, roč. 3, č. 20, s. 14-17. ISSN 1214-9519.

³⁹ VÁLKOVÁ, Veronika. *Dějepis 9. Nejnovější dějiny*. Praha: SPN, 2009. 159 s. ISBN 978-80-7235-428-3.

⁶² SUTHERLAND Jonathan, CANWELL Diana. *Druhá světová válka v kostce*. Praha: Rebo Productions CZ, 2005. s. 6. ISBN 80-7234-473-0.

praktikovali ze zábavy. Tato odpověď však vyvolává řadu dalších otázek. Jak člověk může něco takového činit druhému člověku ze zábavy? Někteří lidé se takto chovají díky psychických poruchám, které způsobují agresivní chování vymykající se z normálu. Nemůžeme však říci, že všichni nacisté či pozdější komunisté byli psychicky narušenými jedinci. Ani tato odpověď není správnou.

Když si uvědomíme, že po vyhlazení Židů a Romů se měli stát cílem Hitlerova plánu vyvražďování Slované, naskytne se nám otázka, co kdyby skončila druhá světová válka o něco později či dokonce Hitler druhou světovou válku vyhrál a získal tím tak více času na uskutečnění svého plánu likvidace Slovanů. Kde bychom byli jako národ i každý z nás osobně dnes? A byli bychom vůbec ještě?

I tato otázka zůstane zřejmě nezodpovězenou. Přestože se řada autorů snažila nalézt odpověď na otázku, proč dospěli události druhé světové války do takových rozměrů či co vlastně vedlo k jejich vzniku, žádný z nich zatím nenalezl ucelenou a jednoznačnou odpověď.

2.2.3.1 Nezodpovězené otázky Hitlerova života aneb paradox ve vraždění Židů

V současné době vyslovují historici domněnku, že Adolf Hitler mohl mít české předky. Sám Adolf Hitler uváděl za svého otce Aloise Heidlera, který byl synem mládka Johanna Georga Heidlera pocházejícího ze Spitalu u Weitry. Hitlerův otec Alois se narodil jako nemanželské dítě dvaadvacetileté svobodné selky Marie Anny Schicklgruberové, která se za Heidlera provdala až po pěti letech. Syna Aloise dala na vychování ke svému švagrovi Johannu Nepomuku Hüttlerovi. Roku 1876 byl na žádost rodiny změněn zápis „nemanželský“ na „manželský“. Kněz, který byl nedoslýchavý, zapsal příjmení Heidler jako Hitler. Tímto způsobem získal otec budoucího nacistického vůdce své příjmení. V 90. letech 20. století se v časopise Mladý svět objevila domněnka, že Hitlerova teta pocházela z obce Prakěj na Českokrumlovsku, kam k ní Hitler jako malý chlapec jezdil. Právě do těchto míst se Hitler po zabrání Sudet 20. října 1938 zajel podívat. Což mohlo být pouhou náhodou, ale také možnou vzpomínkou na dětství trávené v těchto místech.

Hitlerova babička Marie Anna Schicklgruberová zřejmě otěhotněla během služby v židovské domácnosti ve Štýrském Hradci. Žid Frankenberg jí údajně nějaký čas zasílal

alimity. Zůstává otázkou, zda budoucí vůdce antisemitské NSDAP, který zavinil smrt milionů lidí, především Židů, nebyl sám z jedné čtvrtiny Žid.⁴⁰

Druhou světovou válku, jakožto největší konflikt s nejděsivějšími důsledky v dějinách lidstva, vystihl svými slovy Paul Cornish: “ *Podle přibližných odhadů si vyžádala na 5 milionů životů. Pokud jde o míru lidského utrpení, nelze její rozsah vyjádřit v číslech. Trvalo celá desetiletí, než byly odstraněny následky zkázy, kterou tato válka přinesla. Pokud nepoznáme podrobnosti tohoto zkázonosného období, nemůžeme nikdy plně pochopit dějiny druhé poloviny 20. století.* “⁴¹

2.2.3.2 Téma utrpení a druhé světové války v literatuře

Téma druhé světové války je hojně zpracováváno řadou literárních autorů. Někteří z nich sami koncentrační tábor zažili jako například český spisovatel Arnošt Lustig, který své zážitky z koncentračních táborů Terezín, Osvětim a Buchenwald popsal ve svých dílech. Arnošt Lustig byl poslán do Terezína již ve věku 16 let. V březnu roku 1945 se mu podařilo uprchnout z vězeňského transportu. Lustigovy knihy nám mimo jiné ukazují, co vše je člověk schopen udělat pro záchranu života, ať již svého či blízké osoby, v kritických, fyzicky i psychicky vyčerpávajících situacích. V knize *Nemilovaná. Z deníku sedmnáctileté Perly Sch.* se setkáváme s dívkou, která si prodlužuje život v Terezíně prostitucí. Dívka prodává své tělo za pro většinu lidí bezvýznamné a samozřejmě předměty, jako je velmi malé množství jídla či drobné předměty, které však měly pro lidi v koncentračních táborech nevyčíslitelnou hodnotu. Díky nim lidé přežili déle. Ve své další knize *Modlitba pro Kateřinu Horowitzovou* vypráví příběh o naději na přežití, kdy je mladá tanečnice zdánlivě zachráněna před smrtí, přestože její rodina zemřela v plynové komoře koncentračního tábora. Mladé tanečnice se ujme bohatý židovský podnikatel, pan Cohen, který si ji vyžádá, aby ji zachránil před smrtí v koncentračním táboře. Všichni však poté co jsou nacisty důmyslně zbaveni peněz, končí pod záminkou osprchování před další cestou v plynové komoře. Kateřina Horowitzová se ve chvíli, kdy pochopí, že se její naděje na záchranu rozplynula, neboť ve sprše na ni čeká smrt, odhodlá k poslední vzpouře

⁴⁰ PŘEUČIL, Pavel. Hitler pocházel z Čech? *Epocha speciál 50 největších záhad českých dějin*, 2007, roč. 1, č. 1, s. 92. ISSN 1214-9519.

⁴¹ CORNISH, Paul. Úvod. In *Druhá světová válka v kostce*. Praha: Rebo Productions CZ, 2005. s. 6. ISBN 80-7234-473-0.

a zbraní, kterou sebere jednomu z dozorců, zastřelí několik z nich. Tato kniha je inspirována skutečnými událostmi z roku 1943.⁴²

⁴² PROKOP, Vladimír. *Přehled české literatury 20. století: pro výuku literatury na středních školách*. Karlovy Vary: O.K.-Soft, 2006. 82 s.

2.3 Kdo jsme? Odkud pocházíme?

„Celý svět je plný zázraků, na které jsme si však tak zvykli, že je nazýváme všedními věcmi.“

Hans Christian Andersen

„Rozumný člověk se přizpůsobuje světu kolem sebe. Nerozumný se vytrvale snaží přizpůsobovat svět sobě. Proto veškerý pokrok závisí na nerozumných lidech.“

George Bernard Shaw

2.3.1 Bůh? Evoluce? Obojí?

Snad každého člověka při pohledu do zrcadla či na krajinu kolem sebe nepadne, jak to všechno začalo. Jak vznikla krajina kolem nás. Jak vznikl život. Matka malému dítěti, které se ptá, kde se berou děti, odpovídá, že je přináší čáp či vrána, nebo je nacházejí v zelném poli a podobně. Každý z rodičů ví, jak se ve skutečnosti lidé rozmnožují. Po pohlavním styku dochází k oplození vajíčka, které se usazuje v děloze ženy, kde se plod vyvíjí po dobu 9. měsíců. Tato odpověď nám odpovídá na to, jak se rozmnožujeme v současné době. Není to však odpověď na otázku, jak vznikl samotný život.

Maurice Cotterrell uvádí ve své knize Tutanchamonova proroctví teorii opakované duchovní spásy. Domnívá se, že nejprve byl Bůh jako čistá elektromagnetická energie, z kousku sama sebe tzv. velkým třeskem započal fyzický svět, neboť jeho energie se stala hmotou. A tak započal čas. Čas, který započal s fyzickým světem podle Cotterella v duchovní rovině neexistuje, proto stárne pouze tělo nikoli duše. První roztavená hmota, skládající se z prachu a slunečních genů, se začala ochlazovat před 4 miliardami let. Těžší prvky jako kupříkladu nikl či železo klesaly směrem k jádru. V atmosféře vznikaly mraky vodních par, metanu a čpavku. Tyto páry urychlovaly ochlazování. Ultrafialové záření, které vyzařuje Slunce, rozkládalo plyny v atmosféře na dusík, vodík a uhlík. Život začal vznikat v podobě jednobuněčných řas. Po řasách se utvářely rostliny, díky jejichž přeměňování oxidu uhlíku na kyslík se mohly začít vyvíjet medúzy, mořské houby, měkkýši, trilobiti a podobné organismy. Před 440 miliony let se začaly vyvíjet ryby s pancíři. Zemětřesení a sopečná aktivita vyzdvihly ze dna moře hory, čímž se přesunuli mořští živočichové i na souš, kde v této době žily obří vážky. Plazi, kteří se vyvinuli z obojživelníků, dali před 250-80 miliony let vzniknout dinosaurům. Jako jeden z prvních

popsal proces evoluce biolog *Charles Darwin* jako přirozenou selekci, výběr. Podle Darwina se schopnější vyvíjeli na úkor slabších. Tato Darwinova teorie byla později vyvrácena, neboť bylo zjištěno, že: „*genetická mutace, dosažená selektivním pěstěním, usnadňovala prvořadou v selekčním procesu, i když je také známo, že genetické mutace jsou způsobovány i ionizujícím zářením, rentgenovým a gama zářením, ať už vytvořeným člověkem nebo pocházejícím ze slunce. (Když paprsky pronikají látkou, atomy v jejich cestě se excitují v souladu s frekvencí záření. Elektrony v atomech mohou být tak vybuzeny, že se vychýlí z běžné dráhy a zanechají za sebou ionizovaný atom. Ty jsou vysoce chemicky reaktivní a způsobují zvýšenou enzymatickou aktivitu schopnou rozkouskovat části DNA, stavebních kostek života, a tím způsobit genetické mutace. Podobně magnetická pole způsobují mutace v lidských buňkách zvaných fibroblasty [buňky pojivové tkáně] tím, že ovlivňují vývoj DNA v tkáni.)*“⁴³ Sluneční výboje na povrchu Slunce tedy způsobily mutace v druzích. Maurice Cotterell vysvětluje různé barevnosti lidské pleti od bílé, žluté po černou jako následek lokalizovaného ionizujícího záření způsobeného srážkou radioaktivních komet jednou geografickou polohou. Uvádí, že tyto tzv. kvantové mutační anomálie Darwin přehlédl. Roku 1989 došla astrogenetika k objevu, že: „*sluneční záření ovlivňuje měsíční produkci hormonů stimulujících růst vajíčka v ženě, a tak reguluje menstruační cyklus a plodnost u žen.*“⁴⁴ Téhož roku došli vědci k závěru, že sluneční skvrny spolu se slunečním magnetickým přepólováním přinášejí zemi katastrofické zkázy v periodách. Tyto objevy byly Májům známy již před více než 1250 lety. Také Staří Egypťané na svých nápisech poselství, že slunce mění své magnetické pole každý 20. sluneční cyklus, což trvá 3740 let. To způsobuje neplodnost a v závislosti na časovém okamžiku v delším cyklu i zkázu na zemi.⁴⁵

Většina světových náboženství hledá původ všeho živého u Boha. Křesťané věří, že Bůh stvořil svět během šesti dní, sedmého dne odpočíval. Šestého dne Bůh stvořil člověka z prachu. Bůh vytvořil člověka z prachu. „*I vytvořil Hospodin Bůh člověka, prach ze země*

⁴³ COTTERELL, Maurice. *Skrytá tajemství. In Tutanchamonova proroctví. Posvátná tajemství Májů, Egypťanů a svobodných zednářů.* Praha: Nakladatelství BB/art s.r.o, 2004. s. 181. ISBN 80-7341-222-5.

⁴⁴ COTTERELL, Maurice. *Skrytá tajemství. In Tutanchamonova proroctví. Posvátná tajemství Májů, Egypťanů a svobodných zednářů.* Praha: Nakladatelství BB/art s.r.o, 2004. s. 191. ISBN 80-7341-222-5.

⁴⁵ COTTERELL, Maurice. *Skrytá tajemství. In Tutanchamonova proroctví. Posvátná tajemství Májů, Egypťanů a svobodných zednářů.* Praha: Nakladatelství BB/art s.r.o, 2004. 365 s. ISBN 80-7341-222-5.

*a vdechl mu v chrpí dech života. Tak se stal člověk živým tvorem.*⁴⁶ První kniha Mojžíšova 2:7

Přivedl k člověku všechnu stvořenou zvěř, aby ji člověk pojmenoval. Z žebra prvního člověka, muže, utvořil Bůh ženu. „*A Hospodin Bůh utvořil z žebra, které vzal z člověka ženu a přivedl ji k němu.*“⁴⁷ První kniha Mojžíšova 2:22

2.3.2 Vědecké teorie a senzační teorie

Existuje nespočet teorií vysvětlujících vznik života. Jednou z nejznámějších je teorie britského přírodovědce Charlese Darwina, žijícího v letech 1809-1882. Jeho teorie byla kritizována církví. Svět se podle Darwina vyvíjí od jednodušších druhů ke složitějším. Člověk podle něho vznikl z opice.

V minulém století začali vznikat nové teorie. Jednou z nich byla teorie raěliánů vyvíjející se od roku 1973, jejímž představitelem a zakladatelem byl Claude Vorilhon. Tato teorie spočívá v myšlence, že lidé jsou dílem mimozemšťanů. Vymřelé druhy jsou podle raěliánů následkem nepovedených stvořitelských pokusů mimozemských civilizací. Claude Vorilhon byl údajně zasvěcen do historie lidstva od zeleného muže, který vystoupil z létajícího talíře. Setkal se s ním poblíž města Clermont-Ferrand ve Francii. Podle raěliánů vznikl život před 25 000 lety, kde se vesmírná civilizace Elohimů rozhodla vytvořit novou civilizaci na neobydlené planetě Zemi. Jednotlivé lidské rasy jsou podle této teorie výsledkem soutěže mimozemské civilizace o dokonalého člověka. Každá lidská rasa je výsledkem snažení jednoho z účastníků soutěže. Raěliáni věří, že mimozemšťané vysílají na Zemi posly, kteří mají lidi informovat o jejich původu. Jedním z těchto poslů byl Ježíš, jehož matku Marii Elohimové unesli a uměle oplodnili. Mezi další posly patří Mojžíš a Buddha. Lidé však jejich výklad špatně pochopili a spojili si ho s Bohem. Vorilhon považuje Ježíše za svého pokrevního bratra. Raěliáni věří, že přijde pohroma, která zabije vše živé, přežijí pouze vyvolení - raěliáni. Vyznavači tohoto hnutí nosí plnovous, neboť věří, že jim pomáhá jako anténa při komunikaci s Elohimy.

V roce 1870 přichází anglický psycholog a neurolog Henry Bastian s myšlenkou, že život na zemi vznikl z neživých hmot. Tato teorie, známá jako abiogeneze, se však začala

⁴⁶ Bible, *Písmo svaté starého a nového zákona*. Starý zákon. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. s. 23.

⁴⁷ Bible, *Písmo svaté starého a nového zákona*. Starý zákon. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. s. 23.

rozvíjet až později. Od roku 1924 se jí zabývá Alexandr Ivanovič Oparin, který se stává jejím hlavním představitelem. Podle Oparina existují tři vývojové etapy: chemická, biochemická a biologická. Na konci těchto etap vznikla první buňka. Roku 1928 navázal na Oparina britský genetik J. B. S. Haldane, který zdůraznil důležitost ultrafialového záření, které působilo na probiotickou atmosféru, čímž se zvyšovala koncentrace aminokyselin a cukrů v oceánu. Oparinův další nástupce John Desmond Bernal doplnil teorii o myšlenku, že organismy se formují v hlíně usazené na dně mořských a sladkých vod, kde jsou chráněny před ultrafialovým zářením. Spojení teorií těchto tří vědců vedlo ke vzniku moderní teorie nazvané chemická revoluce. Podle této teorie původní atmosféru tvořily plyny jako je vodík, metan či oxid uhličitý. Kyslík však v atmosféře chyběl. Před 3,5 miliardami let vznikly molekuly díky energiím, jako je blesk, tlaková vlna a geotermální teplo. Tyto molekuly se nahromadily v moři, kde vznikla první buňka.

Mezi známé teorie vzniku světa patří též teorie panspermie, jejímž představitelem se počátkem 20. století stal švédský chemik a filozof Svante Arrhenius. Teorie panspermie je postavena na tezi, že život na Zemi přinesly mikroorganismy z vesmíru. Podle Arrhenia putují mikroorganismy ve vesmíru v podobě spór, když se dostanou do příznivých podmínek, uchytí se zde a začnou vyvíjet. Tato teorie se stala předmětem kritiky především kvůli tomu, že neobjasňuje, jak mikroorganismy odolají kosmickému záření a projdou bezpečně zemskou atmosférou. K této teorii se vědci vracejí roku 1974 po pádu Murchisovského meteoritu, který dopadl roku 1969 na pevninu v Austrálii. Podle astronoma Chandra Wickramasingha obsahoval meteorit organické mimozemské látky. Roku 2003 vyslal vědec Robert McLean na palubě raketoplánu Columbia do vesmíru tři kmeny bakterií. Po pádu raketoplánu zjistil, že bakterie nepřežili, ale našel zde bakterii zvanou Microbispora, běžně se vyskytují v půdě, která se do boxu s bakteriemi náhodně dostala před startem. Podle něho je důkazem toho, že se živé organismy mohly na Zemi dostat pádem asteroidů.

Ve čtvrtém století před naším letopočtem řečtí filozofové přicházejí s myšlenkou, že životní funkce jsou důsledkem vitálního principu. Jinými slovy můžeme říci, že lidé vznikají díky duši. Tento názor zastával i filozof Aristoteles žijící v letech 384-322 před naším letopočtem. K této teorii, nazývané vitalismus, se vrací na konci 19. století německý biolog a filozof Hans Driesch. Směr, se kterým Driesch navazuje na Aristotela, se nazývá neovitalismus. Od Aristotela Driesch převzal pojem „entelechie“, duše, kterou se živé

odlišuje od neživého. Díky duši je možná regenerace a vývoj organismu. Driesch prováděl pokusy na ježovkách, jejichž vajíčka rozřezával napůl. Z polovičního vajíčka se vyvinul normální jedinec. Z důvodu neprokazatelnosti ztrácí směr příznivce. V dnešní době je znám spíše jako slovníkové heslo. Otův slovník naučný popisuje: „*Vitalismus je filozofický názor, podle něhož v živých organismech působí nehmotná nadpřirozená životní síla entelechie, kterou fyzika ani chemie nemůže postihnout.*“⁴⁸

Teorie o vzniku světa se lišily též podle zemí. Starověcí Číňané a mongolové věřili, že člověk vznikl ze žluté hlíny. Podle toho dostala barvu jejich pleť. Řekové věřili, že vznikly z kamene, lidé z Oceánie se domnívali, že vznikli ze žraloka. V 11. století se domníval italský kardinál Petr Damián, že existuje tzv. „husí strom“ z něhož se rodí ptáci.⁴⁹

⁴⁸ MARIANOVÁ, Lenka. Odkud jsme se vzali? Z moře? Z vesmíru? *Epocha*, 2007, roč. 3, č. 20, s. 25-27. ISSN 1214-9519.

⁴⁹ MARIANOVÁ, Lenka. Odkud jsme se vzali? Z moře? Z vesmíru? *Epocha*, 2007, roč. 3, č. 20, s. 25-27. ISSN 1214-9519.

2.4 Nastane konec světa? Kdy a jak?

„Existuje konečnost; kdyby tomu tak nebylo, nekonečnost by neměla smysl.“

Alfred North Whitehead

2.4.1 Předpovědi konce světa

V dnešní době, kdy dochází k řadě přírodních katastrof, je aktuální otázka, o které se od roku 2000 stále více diskutuje. Tato otázka se objevuje i v médiích. Je to otázka konce světa. Poslední dobou je planeta stále více znečišťována působením člověka, což má za následek nejrůznější přírodní katastrofy. Konec světa předpovídají nejrůznější světová náboženství. Otázkou konce světa se zabývali i starověké civilizace, které předpovídali, čas kdy k tomu dojde. Mezi nejznámější předpovědi patří předpovědi Mayů a Svobodných zednářů.

Bráhmánismus a hinduismus předpovídá konec světa na konci Železného věku, asi 2000 let po Kristu. Duše, které budou očištěné, se vrátí na zemi v dalším Zlatém věku. Staří Egypťané věřili, že Slunce přináší cykly zkázy. Bude zachráněno 144 000 lidí. Egypťský faraon Tutanchamon byl 144. předmětem v počtu předmětů, které měl umístěné v sarkofágu. V čísle 144 000 se Egypťané shodují s Křesťanstvím, které učí, že pokorní převezmou zemi, 144 000 nebude trpět. Tito lidé budou rozpoznáni podle čísla 144 000 napsaného na čele. Mayové, kteří věřili na ničení světa v cyklech, předpověděli začátek příštího věku na rok 2012 po Kristu. I zde nalezneme číslo 144 000, které se objevuje na čele vládcy Pacala na rozluštěném transforméru.⁵⁰ Početní systém Mayů se hroutí po dosažení 144 000.⁵¹

Mayové vypočetli datum 21. 12. 2012. Tento datum uvádějí, protože podle jejich výpočtů dospěje Slunce do středu Galaxie a také do středu času. Mayové chápou čas spirituálně nikoli lineárně jako lidé dnes. Konec chápou jako přechod úrovně reality a vědomí. Tento datum končí období devíti cyklů, trvají každý 52 let, tzv. „epocha devíti pekel“.

Příslušníci indiánských kmenů popisují událost takto: „*Poté skončí všechny časové cykly a naše planeta se očistí od všeho, co jsme zničili, otrávilí a zneužili. Je třeba počkat ještě pár let a pak dojde ke změně našeho vědomí. Staré vědění se vrací a je shodné s moudrostí vesmíru. Nesmí zůstat nic, co škodí člověku a Zemi. Proto nadešla doba očisty. Lidé poznávají, v jak svízelných dobách žijí.*“⁵²

⁵⁰ Transformery jsou vzory, které se transformují do mnoha dalších obrazů, je-li rozluštěn tajný kód.

⁵¹ COTTERELL, Maurice. *Tutanchamonova prorockví. Posvátná tajemství Mayů, Egypťanů a svobodných zednářů*. Praha: Nakladatelství BB/art s.r.o, 2004. 365 s. ISBN 80-7341-222-5.

⁵² WIMMER, Magda. *Prorockví Mayů*. Liberec: Dialog, 2008. s. 90. ISBN 978-80-86761-91-6.

2.4.2 Náboženský pohled na konec světa

Lidé často hledají odpovědi na otázky týkající se konce světa v nejrůznějších náboženstvích. Můžeme citovat Bruce A. Robinsona, který se vyjádřil k tématu otázky konce světa: „O tomto námětu bylo pravděpodobně napsáno víc nejasných teologických textů než o jakékoli jiné nauce v křesťanstvu.“ Jak dokládá tento výrok, otázka konce světa patří k jedné z nejrozšířenějších. V Bibli, kterou můžeme považovat za nejrozšířenější a nejvydávanější knihu na světě, nalezneme odpovědi hned několik. Bible nepopisuje konec světa jako jeho úplné zničení. Ze země bude pouze vymýceno zlo nikoli vše živé. Jednu z odpovědí na otázku, zda dojde k úplnému konci světa, nalezneme v Žalmu 37:29: „*Spravedliví obdrží zemi a budou v ní bydlet navždy.*“ Stejnou odpověď nalezneme též v knize přísloví 2:21, 22: „*Neboť zemi budou obývat přímí a zůstanou v ní bezúhonní. Ale svévolníci budou z ní vyrváni.*“

V Novém zákoně najdeme v Matoušově evangeliu popis, jak budou vypadat dny před koncem světa: „*Budete slyšet válečný ryk a zvěsti o válkách; hleďte, abyste se nelekali. Musí to být, ale to ještě nebude konec. Povstane národ proti národu a království proti království, bude hlad a zemětřesení na mnoha místech. Ale to vše je teprve začátek bolesti.*“ (Matouš 24:6-8) Jaké budou známky konce světa, nalezneme též ve Druhém listě Timoteovi 3:1-5: „*Věz, že v posledních dnech nastanou zlé časy. Lidé budou sobečtí, chamtiví, chvástaví, domýšliví, budou se rouhat, nebudou poslouchat rodiče, budou nevděční, bezbožní, bez lásky, nesmiřitelní, pomlouvační, nevázaní, hrubí, lhostejní k dobrému, zrádčí, bezhlaví, nadutí, budou mít raději rozkoš než Boha, budou se tvářit jako zbožní, ale svým jednáním to budou popírat.*“

Lidé si většinou představují konec světa jako zánik všeho existujícího. V biblickém textu Zjevení nalezneme zmínku o tom, jaký bude svět po tzv. armagedonu. „*A setře jim každou slzu z očí. A smrti již nebude, ani žalu ani nářku ani bolesti již nebude - neboť co bylo, pomínulo.*“ (Zjevení Janovo 21:4)⁵³

Zjevení Janovo neboli Apokalypsa je popisem konce světa, tak jak zaznamenal své vidění apoštol Jan. Podle této knihy, která se pro křesťany stávala oporou v dobách otřesů a krizí a měla značný vliv na dějiny křesťanského výtvarného umění, rozlomí Beránek boží

⁵³ TEMPLETON, Ramon. Konec světa vyvolává strach. *Probud'te se!*, 2012, roč. 93, č. 9, s. 3-9.

Bible, Písmo svaté starého a nového zákona. *Starý zákon*. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. 1007 s.

Bible, Písmo svaté starého a nového zákona. *Nový zákon*. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. 283 s.

sedm pečetí knihy. Po zlomení jednotlivých pečetí vyjíždí sedm jezdců, kterým jsou dány polnice. Když zatroubí první anděl, začne krupobití. Na zemi bude padat oheň smíšený s krví. Oheň sežehne třetinu veškeré zeleně a stromoví. Zatroubením druhého anděla se třetina moře změní v krev, zahyne třetina mořských tvorů a bude zničena třetina lodí. Třetí anděl svým zatroubením zřítí na zemi hořící hvězdu, zvanou Pelyněk. Hvězda otráví třetinu vod a množství lidí zemře. Čtvrtý anděl svým troubením zasáhne třetinu slunce, měsíce a hvězd, čímž se stane den i noc o třetinu temnější. Zatroubení pátého anděla dá hvězdě spadlé na zem klíč od jícnu propasti, ze které se vyvalí dým, který zatmí slunce a ovzduší. Z dýmu se na zemi vyrojí kobyly, jimž bude dáno za úkol neškodit zeleni, pouze lidem neoznačeným pečetí na čele. Kobyly nemají lidi zabíjet, pouze jim škodit. Na kobyly bude po pět měsíců dohlížet anděl propasti Abaddon, hebrejské jméno s významem hubitel. Šestámu andělu, který zatroubí, bude přikázáno rozvázat čtyři spoutané anděly při řece Eufrat. Tito andělé pobijí se svými jízdními oddíly, koní se lví hlavou, kterým z tlam půjde oheň, dým a síra a jejich ocasy budou jako hadi, čítajícími dvě stě miliónů, třetinu lidí. Sedmý anděl nezatroubí, ale zakřičí a odpoví mu zahřmění, co se v zahřmění ozve, však autor nezapsal, neboť mu to bylo zakázáno. Kniha Zjevení popisuje boj Boha se Satanem a nastolení Božího království.⁵⁴

Bible předpovídá, že lidé i planeta konec přežijí. Dojde pouze k závěru systému věcí, který je v Matoušově evangeliu nazýván „skonáním věku“. Z biblických textů vyplývá, že po skonání věku dojde k nastolení „budoucího systému věcí“. V Lukášově evangeliu nalezneme zmínku o tzv. „přicházejícím věku“. Tímto věkem je zřejmě myšlen nový systém věcí nastolený po skonání věku. „*Aby v tomto čase nedostal mnohokrát víc a přicházejícím věku život věčný.*“ (Lukáš 18:30) Lidé budou vyléčení ze všech nemocí. „*Nikdo z obyvatel již neřekne: ‚Jsem nemocen‘. Lidu, který tam bydlí, bude odpuštěna nepravost.*“ (Izajáš 33:24) Dojde k zvrácení procesu stárnutí: „*Jeho tělo bude svěžejší než v mládí, vrátí se do dnů dospívání.*“ (Job 33:25) Na lidi čeká smysluplná práce, která je bude uspokojovat: „*Vystavějí domy a usadí se v nich, vysázejí vinice a budou jíst jejich plody. Nebudou stavět, aby se tam usadil jiný, nebudou sázet, aby z toho jedl jiný. Dny mého lidu budou dny stromu. Co svými rukama vytvoří, to moji vyvolení sami spotřebují.*“ (Izajáš 65:21, 22) Po skončení dnešního světa dojde ke vzkříšení mrtvých. „*Nedivte se*

⁵⁴ Bible, Písmo svaté starého a nového zákona. *Nový zákon*. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. 283 s.

tomu, neboť přichází hodina, kdy všichni v hrobech uslyší jeho hlas a vyjdou: ti, kdo činili dobré, vstanou k životu, a ti, kdo činili zlé, vstanou k odsouzení.“ (Jan 5:28, 29)⁵⁵

2.4.3 Možné způsoby konce

Představa konce světa je pro lidi stále aktuální již po tisíciletí. Poslední dobou vzniká řada filmů a knih, v nichž se setkáváme s nejrůznějšími scénáři konce světa. Nalezneme v nich roboty, mimozemšťany, nejrůznější zmutovaná zvířata, duchy, zombie či přírodní katastrofy jako jsou zemětřesení, vlny tsunami, sopečné erupce a další „vědecké“ teorie.

Stále častěji se setkáváme i s prezentací různých teorií prezentovaných vědci. Mezi tyto teorie patří i přírodní katastrofy rekonstruované v současných filmech a knihách jako je masivní posun zemské kůry, který způsobuje vlny tsunami, sopečné erupce a zemětřesení. Jedna z teorií popisuje seřazení planet za sebe důsledkem zesílení slunečního větru, který zničí zemi. Mezi další patří teorie náhlého přepólování magnetického pole země, která by měla za důsledek usmrcení lidí sluneční radiací.

Nalezneme i teorie, které nejsou zcela nepodložené, neboť nacházíme důkazy jejich možné realizace.

Jedním z příkladů možných přírodních katastrof jsou supervulkány. Kdyby došlo v dnešní době k výbuchu vulkánu, byly by erupce mnohokrát silnější a ničivější než jakýkoli výbuch, který byl zaznamenán v historii. Výbuch vulkánu by změnil klima na celém světě. Změna klimatu by vedla k obrovské neúrodě a následnému nedostatku potravin a hladomoru.

Mezi reálně hrozící nebezpečí patří také asteroidy. Jako příklad můžeme uvést asteroid, který dopadl roku 1908 poblíž vesnice Vanavara na Sibíři. Asteroid měřící 35 metrů a vážící kolem 100 tisíc tun způsobil výbuch, který zasáhl 60 kilometrů daleko. Tímto výbuchem, který uvolnil tisíckrát více energie než výbuch bomby svržené na Hirošimu, bylo zničeno 2000 kilometrů čtverečních sibiřského lesa. Větší asteroid by vyvolal požáry, následkem kterých by klesla na celém světě prudce teplota a uhynulo mnoho rostlin i živočichů.

⁵⁵ TEMPLETON, Ramon. Konec světa, strach, fascinace, nezájem. *Strážná věž*, 2013, roč. 134, č. 1, s. 4-8.

Bible, Písmo svaté starého a nového zákona. *Nový zákon*. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. 283 s.

Bible, Písmo svaté starého a nového zákona. *Starý zákon*. Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. 1007 s.

V současné době je stále aktuálnějším tématem možná změna klimatu. Vědci posuzují jevy, jako jsou extrémní výkyvy počasí, tání ledovců, vzrůst průměrné teploty na planetě, vymírání korálových útesů a řady druhů živočichů i rostlin jako signál postupné změny klimatu. Za jednu z příčin je považována automobilová doprava a průmysl, který spalováním fosilních paliv uvolňuje do atmosféry oxid uhličitý. Masivní odlesňování má za následek úbytek stromů, které oxid uhličitý pohlcují. Tyto emise pak zpomalují únik tepla za země a způsobují růst teploty.

Se změnou klimatu souvisí, jak již bylo zmíněno i masivní vymírání druhů rostlin a živočichů. Podle odhadu vyhyne každoročně 18-55 tisíc druhů. Mezi ohrožené druhy patří v současné době i včely, jejichž počet každoročně klesne o 30%. Bez řady živočichů jako jsou žížaly či včely by došlo k úbytku plodin, jejichž růst tyto živočichové zajišťují, následkem čehož by došlo k hladomoru.

Jednou z obávaných možností je i pandemie. Jako příklad můžeme uvést morovou epidemii, která ve 14. století vyhladila během 2 týdnů třetinu populace v Evropě. Mezi léty 1918 a 1920 zemřelo na Španělskou chřipku přes 50 milionů lidí. S dnešními možnostmi cestování by se nákaza šířila mnohem rychleji než v minulosti. Vzrůstají též obavy z biologických zbraní neboli nemocí uměle vytvořených člověkem.

Po ukázce ničivé síly jaderné bomby z konce druhé světové války, kdy byly jejím výbuchem zničena města Hirošima a Nagasaki stoupá též obava z jaderné války. Na světě existuje přes 25 000 jaderných zbraní. Vědci se obávají, aby se tyto zbraně nedostaly do rukou teroristů. Jaderný výbuch způsobí tlakovou vlnu. Následkem je radiace, která kontaminuje potraviny a vodu. Živočichové umírají následkem tohoto ozáření. Jadernou válkou by se dostalo do ovzduší množství prachu, který by bránil průniku slunečního světla, což by mělo za následek pokles teploty a následný úhyn rostlin i živočichů.⁵⁶

Vědci přicházejí v současné době s teorií, že se za miliardy let zrodí nový vesmír uprostřed nestabilního kosmu, který nahradí současný vesmír. Podle Josepha Lykkena z laboratoře Fermi: „*v nestabilním vakuu vznikne nepatrná bublina, která se začne rozpínat rychlostí světla a smete všechno, co jí bude stát v cestě.*“⁵⁷

⁵⁶ TEMPLETON, Ramon. Konec světa vyvolává strach. *Probud'te se!*, 2012, roč. 93, č. 9, s. 3-9.

⁵⁷ Jak skončí vesmír? Uprostřed něj se zrodí nový, předpovídají vědci. In *Novinky* [online]. Dostupné: <http://www.novinky.cz/veda-skoly/293735-jak-skonci-vesmir-uprostred-nej-se-zrodi-novy-predpovidaji-vedci.html> [cit. 28. 2. 2012]

Řada lidí začíná upozorňovat na uskutečňování některých biblických proroctví, ke kterým poslední dobou dochází. V první světové válce padlo cca 8 milionů obětí. Ve druhé světové válce počet obětí vzrostl na 60 milionů. Od konce druhé světové války došlo ke 246 ozbrojeným konfliktům na 151 místech po celém světě. Ve dvacátém století zemřelo hlady více než 70 milionů lidí. V Bibli nalezneme předpovědění těchto událostí v Novém zákoně. V Matoušovi 24:7 a Zjevení 6:4.

Od roku 1970 do roku 2001 bylo zaznamenáno ročně průměrně až 19 zemětřesení, kterým padlo za obětí v průměru až 19 547 lidí. O zemětřesení se hovoří v Lukášovi 21:11, kde nalezneme i předpověď hladomoru a nakažlivých nemocí. Z průzkumů vyplývá, že během let 1992 – 2012 se zvýšil počet zemětřesení na 28 za rok, při nichž zahynulo v průměru 67 954 osob.

Na infekční nemoci zemře ročně několik milionů lidí. Ve 20. století podleho neštovicím 500 milionů lidí. Od roku 1970 bylo objeveno více než 30 nových dosud neznámých onemocnění jako například ebola, HIV či SARS. V roce 2013 byla objevena nová nákaza. Jedná se o respirační onemocnění, které vyvolává koronavirus SARS. Koronaviry jsou skupinou virů, které mají obalenou jednořetězcovou RNA. Způsobují vážné nákazy zvířat a nachlazení u lidí. Virem SARS, který byl objeven v roce 2003, se nakazilo přes osm tisíc lidí, 774 zemřelo.⁵⁸

Matoušovo evangelium 24:10, 12 předpovídá nenávist. Jedním z příkladů nenávisti člověka k člověku je již zmíněná nacistická genocida. Následkem ozbrojených konfliktů zemře ročně více než 740 tisíc lidí. Podle odhadu společnosti UNICEF se stává obětí násilí až 275 milionů dětí.⁵⁹

⁵⁸ *Mezi lidmi se přenáší infekce podobná SARS, varují britští lékaři.* In Novinky [online]. Dostupné: <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/293138-mezi-lidmi-se-prenasi-infekce-podobna-sars-varuji-britsti-lekari.html> [cit. 20. 2. 2013]

⁵⁹ TEMPLETON, Ramon. Poslední dny. *Probud'te se!*, 2012, roč. 93, č. 10, s. 26 – 28.

2.5 Jak přiblížit tematiku dětem

„Nevědět, co se událo před tvým narozením, znamená být stále dítětem.“

Cicero

„Ten, kdo neví, a ví, že neví, je student; uč ho. Ten, kdo ví, a neví, že ví, spí; probud' ho. Ten, kdo neví, a neví, že neví, je blázen; vyhni se mu. Ten, kdo ví, a ví, že ví, je moudrý člověk; následuj ho.“

Perské přísloví

„Od svých dětí se naučíš víc než ony od tebe - ony tvou pomocí poznávají svět, jaký už není, ty se od nich učíš, jaký je teď a jaký bude.“

Friedrich Rückert

Hledání odpovědi na otázku, co následuje po smrti či proč existuje násilí, je staré jako lidstvo samo. Již od pradávna lidé hledali způsob, jak prodloužit lidský život. Každý člověk touží po nesmrtelnosti, neboť ho děsí neznámo, které po ní následuje. Je těžké představit si, že po smrti již nic nebude, že člověk zanikne, že vše kolem bude existovat, ale člověk již nic z toho nikdy znovu neuvidí, již nic neprožije. Proto řada lidí hledá naději ve víře v reinkarnaci, v to že se narodí znovu jako někdo jiný. Či věří ve vzkříšení a nový život v lepším světě. V obou případech si člověk však s sebou na onen svět z tohoto světa nic nevezme, proto i v dnešním silně materialistickém světě vznikají knihy a filmové adaptace o možném životě po smrti. Stoupá obliba tzv. terapie minulými životy či okultismu. Nikdo však na tuto otázku nemá jasnou odpověď. Přestože řada lidí hovoří o zážitcích, které prožili během klinické smrti, jako například v knihách R. Moodyho, neexistuje žádný důkaz o existenci života po životě. Tato otázka zůstává stále nezodpovězena. Lidé dále hledají odpovědi ve vědě, náboženství či okultismu, ale stále nenalézají. Přestože svět se stává stále materiálnější, strach ze smrti a představa konce existence jedince, bude člověka vždy nutit hledat odpovědi na otázku, zda existuje život po životě a pokud ano jaký. Nejvíce se touto tematikou zabývají staří lidé a dospívající. Při prvním setkání se smrtí člověk začne hledat odpovědi na otázky. Pomoci se nad touto problematikou zamyslet z různých úhlů pohledu, mohou dětem pomoci i některé školní předměty.

2.5.1 Problematika násilí

S problematikou násilí a porušování lidských práv se žáci setkávají v řadě předmětů. Nejčastěji je tato problematika začleněna do hodin etické výchovy na druhém stupni základní školy. Jako příklad uvádíme ukázkou z ŠVP základní školy, která má tuto tematiku začleněnu v hodinách etické výchovy. Žáci se v 7. ročníku zabývají tématem lidských práv, sociální spravedlností a diskriminací. Tyto okruhy mají žákům pomoci dívat se na společnost z různých úhlů pohledu, uvědomit si důležitost pomoci druhému. V 8. ročníku se žáci setkávají mimo jiné s tématem násilí a zvládnutí zlosti, přímého a strukturovaného násilí, diskriminace a šikany. Žákům jsou předkládány nejružnější příklady násilí, jako je například domácí násilí, násilí páchané na dětech, agresivita při sportu apod. Žáci se zároveň učí technikám pro zvládnutí stresu a násilného chování a asertivitě. Cílem je posílit schopnost řešení konfliktů a dovedností v oblasti prevence. V 9. ročníku se žáci setkávají s tématem euthanasie, mezigeneračních a mezilidských vztahů. Žáci získávají širší povědomí o euthanasii a zamýšlejí se nad širším pohledem lidské existence. Tato témata je možné žákům přiblížit pomocí narace, vyprávění. Pomoci nám může propojení s jinými předměty, ve kterých se tato tematika také objevuje.

Tuto tematiku lze mezipředmětově propojit s dějepisem. Žáci v 9. ročníku základní školy probírají v dějepisu téma „zločiny proti lidskosti za druhé světové války“. Při seznámení s tímto tématem se žáci dovídají o pseudovědeckých pokusech Třetí říše, zvěrstvech, které byly prováděny na vězňích v koncentračních táborech. Toto téma lze propojit i s českým jazykem. V hodinách literární výchovy máme možnost žáky seznámit s autory věnujícími se otázce holocaustu i násilí obecně. Žákům téma přiblížíme nejlépe prostřednictvím narace. Autorů věnujících se tomuto tématu nalezneme nespočet.

Toto téma lze žákům přiblížit prostřednictvím děl českého spisovatele Arnošta Lustiga, který sám prošel koncentračními tábory Terezín, Osvětim a Buchenwald. Život mu zachránil útek z vězeňského transportu v březnu roku 1945. Lustigova díla jsou ovlivněna drastickými zážitky z koncentračního tábora. Z Lustigových děl, zobrazujících hrůzné zážitky v koncentračním táboře, můžeme vybrat například soubor povídek *Démanty noci*. Povídky popisují osudy lidí v koncentračním táboře či transportech smrti. Dalším dílem ilustrujícím hrůzy války je Lustigova kniha *Dita Saxová*. Kniha popisuje osud dívky, která přežila koncentrační tábor a její následný pokus o vybudování nového života, který je však silně komplikován pocitem vykořeněnosti a prožitého traumatu. Příběh končí

dobrovolnou smrtí dívky, která nedokáže s pocitem prázdnoty způsobené prožitím hrůz v koncentračním táboře dále žít. Mezi další Lustigova díla věnující se zvěrstvům páchaným v koncentračních táborech patří novela *Modlitba pro Kateřinu Horowitzovou*. Kniha čerpá ze skutečné události, která se odehrála roku 1943. Němci podvodem získali od skupiny bohatých židovských podnikatelů, které zajali na Sicílii, peníze z jejich kont v cizině pod záminkou, že peníze potřebují na výdaje spojené s jejich osvobozením. V Lustigově novele se setkáváme s Kateřinou Horowitzovou, Polkou, kterou se snaží jeden z obchodníků zachránit tím, že si ji vyžádá jako společníci. Němci však podnikatele poté, co od nich získají peníze, naženou pod záminkou dezinfekce do sprch, kde na ně čeká smrt. Kateřina Horowitzová se odhodlá k zoufalému činu, kdy při vstupu do sprch vytrhne zbraň jednomu z důstojníků, který si ji při vstupu nahou prohlíží a zastřelí ho. Smrti v plynové komoře však neunikne. Knihou, která přiblíží starším žákům 9. třídy základní školy a středních škol osudy mladých lidí za druhé světové války, je Lustigova próza *Nemilovaná. Z deníku sedmnáctileté Perly Sch.* Příběh pojednává o tragickém osudu dívky z Terezína, která je nucena se živit prostitucí, aby si prodloužila život v koncentračním táboře.

Z dalších děl přibližujících hrůzy druhé světové války můžeme jmenovat román *Dvorní šašci* Viktora Fischla vyprávějící příběh čtyř židovských vězňů v koncentračním táboře, kteří jsou kvůli svému postižení vybráni za šašky, kteří mají bavit dozorce a důstojníky v táboře.

Další z knih přibližujících osudy mladých lidí za války je novela Jana Otčenáška *Romeo, Julie a tma*. Kniha popisuje vztah mezi studentem Pavlem a židovskou dívkou Ester, kterou skrývá před nacisty. Příběh končí tragickou smrtí dívky.

Zrůdnost nacistických činů zobrazuje také psychologický horor Ladislava Fukse *Spalovač mrtvol*. Román pojednává o přerodu člověka ve vraha. Pan Kopfrkingl, zaměstnanec pražského krematoria, se vlivem svého nacistického přítele změní natolik, že je schopen vraždit členy rodiny, kteří mají židovský původ. Příběh končí šílenstvím hlavního hrdiny.

O transportech do koncentračních táborů vypráví ve svém souboru povídek *Smrt krásných srnců* i autor Ota Pavel, jehož otec a dva bratři byli za války posláni do koncentračního tábora.

Dílem, na kterém můžeme starším žákům demonstrovat nejen hrůzy koncentračního tábora, ale i násilí v partnerském vztahu je psychologický román

amerického spisovatele Williama Styrona *Sophiina volba*. Kniha je částečně Styronovou autobiografií. Začínající jižanský spisovatel Stingo se v létě roku 1947 seznamuje v brooklynském penzionu s Polkou Sophií Zawistovskou a jejím neurotickým židovským přítelem Nathanelem Weinsteinem. Stingo během jednoho léta a podzimu poznává komplikovaný vztah Sophie a Nathana, který trpí schizofrenií. Nathan upadající stále hlouběji do duševní choroby Sophii fyzicky i psychicky týrá velmi drastickými způsoby. Obviňuje ji ze spolupráce s nacisty a neustále se ptá, co udělala pro to, aby přežila Osvětim. Sophie začíná postupně vyprávět Stingovi o svém životě v Polsku, válečných peripetiích prožitých ve Varšavě, svém zatčení roku 1943 a věznění v koncentračním táboře Osvětim. Vypráví Stingovi o hrůzách, které zde prožila. Její vyprávění o Osvětimi vrcholí hrůzným momentem, kdy ji opilý esesák Jemand von Niemand při táborové selekci přinutí vybrat si pouze jedno ze svých dvou dětí a druhé poslat do plynu. „*Smíš si nechat jedno děcko.*“ *Opakoval.* „*Druhé půjde pryč. Které si chceš nechat?*“ „*Chcete říct, že si musím sama zvolit?*“ „*Jseš Polka, nejsi židovka. Máš výsedu – máš volbu.*“ *Jakékoli uvažování jako by v ní ustrnulo, přestalo. Pak cítila, jak se pod ní podlomila kolena.* „*Já nemůžu volit! Já přece nemůžu volit!*“ *začala křičet. Dobře se pamatovala, jak se tehdy rozkřičela! Ani mučení andělé nekřičeli tak hlasitě do lomozu pekelných muk.* „*Ich kann nicht wählen!*“ *vykřikla. Doktor si uvědomil, že výstup vzbuzuje nežádoucí pozornost.* „*Neřvi!*“ *poručil jí.* „*Dělej a řekni, jak ses rozhodla. Vyber jedno krucihiml, anebo tam pošlu obě. A dělej!*“ *Vůbec tomu všemu nemohla věřit. Vůbec nevěřila, že tu najednou klečí na tom drsném cementu, tiskne k sobě obě děti tak zoufale, že má pocit, jako by jejich kůže měla i přes vrstvy šatů rázem srůst s její. Nemohla tomu věřit, totálně, až k hranici pomatení myslí. A její neschopnost uvěřit se zračila i v očích hubeného rottenführera s voskovou pleť, doktorova pomocníka, ke kterému náhle z nevysvětlitelných důvodů upírala prosebný zrak. I on byl zřejmě ohromen a opětoval její údiv pohledem široce otevřených očí s překvapeným výrazem, jako by chtěl říct: Já tomu taky nerozumím.* „*Nenuťte mě volit,*“ *šeptala v úpěnlivé prosbě.* „*To přece nemůžu.*“ „*Tak je tam pošlete obě,*“ *řekl doktor pomocníkovi,* „*nach links.*“ „*Mami!*“ *a už slyšela Evin tichý, ale silící pláč, protože právě v tom okamžiku dítě od sebe odstrčila a s podivně neohrabaným pohybem se na vycementované rampě zvedla.* „*Veďte si tu menší!*“ *vykřikla.* „*Veďte si mou malou!*“ *A v té chvíli vzal doktorův pomocník Evu šetrně za ručičku – na jeho ohleduplnost se Sophie marně snažila zapomenout – a odváděl ji do čekající legie zatracených. Věčně si*

vybavovala ten matný obrázek, jak se to dítě se zoufale prosebnými zraky stále a stále otáčí. Ale jelikož ji pak téměř oslepila záplava slaných slzí, přec jen byla ušetřena a výraz v Evině obličejí nerozeznávala, za což byla vděčná. Protože v tom nejsmutnějším koutě svého upřímného srdce naprosto jistě věřila, že to by nesnesla, protože už tak byla téměř šílená, když viděla, jak jí ta malá postavička na vždy mizí z očí. „Držela pořád toho své ho medvídko – a svoji flétnu,“ dodala Sophie na závěr. „Celá ta léta jsem nebyla s to tahle slova přenést přes srdce. Vyslovit je, v jakémkoli jazyce.“⁶⁰ Sophie trpí pocitem viny, rekapituluje životní mezníky, kdy byla nucena volit. Není však schopna se vyrovnat se svými traumatizujícími vzpomínkami. Sophie spáchá spolu s Nathanem sebevraždu. Příběh nezobrazuje pouze nacistická zvěrstva páchaná v koncentračních táborech, ale i to jakým způsobem ovlivnila tato prožitá traumata psychiku lidí. Kniha se ptá po otázce viny, kolektivní odpovědnosti a povaze zla. Stingo v závěru knihy uvažuje o zápiscích ze svého deníku, jež jsou otázkou, na kterou dodnes neznáme odpověď. : „Jednou pochopím Osvětím. To bylo odvážné tvrzení, ale byla v něm absurdnost nevědomosti. Osvětím nikdy nikdo nepochopí. Byl bych si však tehdy mohl poznamenat s větší formulační přesností toto: Jednou o Sophiině životě a smrti napíšu a snad se mi tak podaří přispět k poznání, že absolutní zlo se ze světa nedá vyhladit. Osvětím sama zůstane nevysvětlitelná. Nejhlubší prohlášení, jaké kdy někdo o Osvětím udělal, nebylo žádné prohlášení, ale jen reakce, otázka. Dotaz: Řekněte mi, kde byl v Osvětím Bůh? Odpověď: Kde byl člověk?“⁶¹

S tematikou násilí se setkáváme i v díle Henrika Sienkiewitze *Quo vadis*. Román líčí život křesťanů v Římě roku 64. n. l., období Neronovy vlády.

Knih zabývajících se tematikou násilí existuje nespočet. Pro příklad jsme uvedli pouze stručný výčet některých z nich. Můžeme zvolit i některé z filmových adaptací například adaptaci Styronova románu *Sophiina volba* z roku 1982.⁶²

Tematiku násilí zobrazuje mimo literárních děl také řada děl výtvarných. Jako příklad můžeme uvést gotické piety, zobrazující Pannu Marii držící tělo ukřižovaného Krista. Tuto tematiku nalezneme především v baroku, který zobrazoval především velkolepé náboženské, mytologické a alegorické výjevy a sugestivní ukrutné scény zobrazující mučení. Jednalo se mimo jiné o mučení světců a zobrazování smrti Ježíše

⁶⁰ STYRON, William. *Sophiina volba*. Praha: Knižní klub, 2009. s. 667 - 668. ISBN: 978-80-242-2473-2.

⁶¹ STYRON, William. *Sophiina volba*. Praha: Knižní klub, 2009. s. 706 - 707. ISBN: 978-80-242-2473-2.

⁶² PROKOP, Vladimír. *Přehled světové literatury 20. století: pro výuku literatury na středních školách*. Karlovy Vary: O.K.-Soft, 2006. 70 s.

Krista. Příkladem je zakladatel italského barokního realismu Michelangelo Merisi zvaný Caravaggio. Můžeme uvést například jeho díla *Mučení svatého Matouše*, *Ukřižování svatého Petra* či *Salomé s hlavou Jana Křtitele*.

Utrpením zvířat způsobeným lidským jednáním se na svém obraze *Padlý kůň* zabývá romantický malíř Theodore Géricault.

Tematiku násilí se zobrazoval i jeden z hlavních představitelů romantismu Eugène Delacroix na svém obraze *Krveprolítí na Chiu*, ilustrujícím povraždění 20 000 Řeků Turky.

Válečná dramata zobrazil i španělský malíř Francisco Goya svým grafickým cyklem *Hrůzy války*.

Jako další příklad můžeme uvést španělského kubistického malíře Pabla Picassa, který celým svým dílem reagoval na dramata lidského života. Picasso zobrazil na svém díle *Guernica* nálet nacistického letectva na španělskou vesnici Guernica.⁶³

2.5.2 Problematika lidské existence a konce života

V období puberty, kdy dochází ke konfliktům jedince s okolím a hledání jeho vlastní identity často začínají dospívající hledat odpovědi na otázky týkající se lidské existence, smrti a posmrtného života. Dospívající lidé jsou často melancholicky laděni, propadají pocitům beznaděje spojené s prožíváním prvních milostných zklamání, což může být příčinou ztotožnění s některým stylem vyznávaným mladými lidmi, jako je například styl Emo. Pesimismus dospívajících může mnohdy končit sebepoškozováním či sebevraždou. Přestože je mnohdy složité s dospívajícími v tomto období života hovořit o intimních záležitostech, jedním ze způsobů, jak mladému člověku pomoci se na tuto problematiku podívat z různých úhlů pohledu, mohou být i témata probíraná v hodinách literární, výtvarné a etické výchovy.

Již žákům důvěrně známý anglický dramatik William Shakespeare se ve své tragédii *Hamlet*, králevic dánský ptá po smyslu života a smrti:

„Žít nebo nežít – to je, oč tu běží:

zda je to ducha důstojnější snášet

střely a šípy rozkacené sudby,

⁶³ PROKOP, Vladimír. *Kapitoly z dějin výtvarného umění: pro výuku dějin umění na středních školách*. Sokolov: O.K.-Soft, 2004, 70 s.

MRÁZ, Bohumír. *Dějiny výtvarné kultury 2*. Praha: Idea servis, 1997. 209s. ISBN 80-85970-13-9.

*či proti moři béd se chopit zbraně
a skoncovat je vzpourou. Zemřít – spát-
nic víc – a vědět, že tím spánkem skončí
to srdcebolní, ta sterá strast,
jež patří k tělu, to by byla meta
žádoucí nade všechno. Zemřít - spát-
Spát. Snad i snít? Á, v tom je právě ten háček!
To, jaké sny by se nám mohly zdát
V tom spánku smrti, až se těla zbudem,
To, to nás zaráží. To je ten ohled
Jenž bídě s nouzí dává sto let žít.⁶⁴*

Otázkou lidské existence a smrti se zabývali především katoličtí autoři. Můžeme jmenovat dílo básníka Jana Zahradníčka *Pokušení smrti*. Jeho verše jsou inspirovány bolestí a smrtí.

Pesimisticky laděné je též dílo Jakuba Demla *Hrad smrti*, povídky plné úzkosti a ohrožení ze smrti. Díla těchto dvou katolických autorů můžeme vybrat spíše pro starší žáky středních škol.

Žákům na 2. stupni základní školy můžeme přiblížit tematiku setkání mladého člověka se smrtí dílem Františka Hrubína *Romance pro křídlovku*, která je příběhem básnickovy první lásky.

Otázkou naplnění života se zabývá román i Milana Kundery *Nesnesitelná lehkost bytí*. Všestranný rozbor tohoto díla je pro žáky složitý, můžeme se však zaměřit na otázku naplnění života a lidské existence. Román popisuje příběh pražského neurochirurga Tomáše a jeho ženy Terezy, kteří roku 1968 emigrují do Švýcarska. Poté co se za čas díky Tereze vrátí do Prahy, jsou perzekuováni komunistickým režimem. Tomáš je nucen se živit jako čistič oken. Kvůli vyhnutí se nátlaku policie se přestěhují na venkov, kde zahynou při automobilové havárii. Kniha je zároveň příběhem Tomášovy milenkyně malířky Sabině a jejího přítele švýcarského univerzitního asistenta Franze, který je ztělesněním neschopnosti porozumět skutečnosti. Franz po rozchodu se Sabinou umírá v Kambodži.

Jedna z hlavních postav, Tereza, se často zabývá otázkou, jaký je vztah mezi tělem a duší. Při pohledu do zrcadla se snaží zpozorovat svou duši. „*Dívala se na sebe o to úporněji a*

⁶⁴ SHAKESPEARE, William. *Hamlet, králevic dánský*. Praha: Československý spisovatel, 1981. s. 70. ISBN 22-073-81.

snázila se silou vůle fyziognomii matky odmyslit, odčítat, aby v její tváři zůstalo jen to, co je ona sama. Když se jí to podařilo, byla to chvíle opojení: duše vystupovala na povrch těla, jako když se armáda vyřítí z podpalubí, zaplní celou palubu, mává rukama k nebi a zpívá.⁶⁵

Autor zde hovoří o otázkách bez odpovědi. „Jsou to pořád stejné otázky, které chodí Tereze hlavou už od dětství. Skutečně vážné otázky jsou totiž jen ty, které může formulovat i dítě. Jen ty nejnaivnější otázky jsou skutečně vážné. Jsou to otázky, na které není odpověď. Otázka, na kterou není odpověď, je bariéra, za kterou není možno jít dál. Jinak řečeno: právě otázkami, na které není odpověď, jsou vymezeny lidské možnosti, jsou narysovány hranice lidské existence.“⁶⁶

Zobrazení otázek souvisejících s lidskou existencí a smrtí nalezneme i ve výtvarném umění. Malířem, jehož obrazy nutí pozorovatele přemýšlet, je Vincent van Gogh. Jeho obrazy jsou charakteristické pastózními barvami, nadsázkou a expresí. Duševně nemocný Gogh viděl v přírodě výraz duše. Pokoušel se krajíně dát lidské pocity. Takovým dílem je například Goghův obraz *Obilné pole s havrany*.

Námětem lidské existence a smrti se zabývali především expresionističtí malíři. Norský malíř Edward Munch, který byl ovlivněn smrtí matky a dvou sester zobrazuje na svých dílech lidské nitro, úzkost a hrůzu smrti, o čemž vypovídají jeho obrazy *Křik* a *Úzkost*.

Mezi dalšími expresionistickými malíři můžeme jmenovat díla Belgičana Jamese Ensora či Němce Emila Noldeho.

Malířem zobrazujícím konec existence je i Arnold Böcklin. Na jednom ze svých děl vytvořil svůj autoportrét se smrtí., obraz nese název *Vlastní podobizna se Smrtí hrající na housle*.

Jednoznačnou odpověď na otázky žákům dát nemůžeme, neboť ji sami neznáme. Můžeme jim však vhodnými příklady a komparací různorodých názorů pomoci hledat vlastní odpovědi a nazírat na ně z různých úhlů pohledu.⁶⁷

⁶⁵ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. Brno: Atlantis, 2006, s. 51. ISBN: 80-7108-281-3.

⁶⁶ KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. Brno: Atlantis, 2006, s. 149-150. ISBN: 80-7108-281-3.
PROKOP, Vladimír. *Přehled české literatury 20. století: pro výuku literatury na středních školách*. Karlovy Vary: O.K.-Soft, 2006. 82 s.

⁶⁷ PROKOP, Vladimír. *Kapitoly z dějin výtvarného umění: pro výuku dějin umění na středních školách*. Sokolov: O.K.-Soft, 2004, 70 s.

MRÁZ, Bohumír. *Dějiny výtvarné kultury 2*. Praha: Idea servis, 1997. 209s. ISBN 80-85970-13-9.

3 Praktická část

3.1 Knihy

„Čtení dobré knihy je stálý dialog, v němž se kniha vmlouvá a naše duše odpovídá.“

André Maurois

„Knihy jsou lidem tím, co ptákům křídla.“

John Ruskin

Jak již jsme uvedli jedním z možných způsobů přiblížení problematiky dětem je konfrontace s prožitými příběhy a názory dalších jedinců. Tato konfrontace s literárními a výtvarnými díly může směřovat k vytvoření vlastní autorské knihy, která se stane propojením vizuálních, audiálních a haptických vjemů jedince.

Konečné působení knihy ovlivňuje několik faktorů, mezi něž patří například volba vhodného materiálu, formátu knihy, druhu a velikosti písma, barevného provedení a grafických technik. Nyní si nastíníme základní informace vztahující se k těmto faktorům, které jsou spjaté s tvorbou nejen autorských, ale i klasických knih. Uvedeme stručnou historii klasické a autorské knihy, se kterou je spjat vývoj písma a materiálů užívaných ke psaní. Pro demonstraci uvedeme několik autorů věnujících se tvorbě autorských knih.

3.1.1 Stručná historie knih

Ve starověku byli písaři většinou otroci. Obchod s literárními díly byl provozován starými Egypťany, Féničany, Židy, Řeky a Římany. V císařském Římě patřily k opisovným krámky, v nichž majitelé nabízeli díla. Majitel pořádal veřejná předčítání. Slavní obchodníci Tryphon či Pomponius Atticus nechávali své otroky vzdělávat, aby se nedopouštěli chyb. Práce poté kontrolovali učení korektoři.

Zvrat v dějinách knihy přinesl vynález knihtisku Johanna Gutenberga. Roku 1476 vyšla první tištěná kniha v Čechách, Statuta Arnošta z Pardubic.

Mezi významné české tiskaře patřil Jiří Melantrich z Aventina, vlastním jménem Jiří Černý z Rožďalovic. Po studiu v německém Wittenbergu získal jméno Melantrichos. Roku 1557 mu Ferdinand I. udělil erbovní znak, který mu dovoľoval užívat přídomek z Aventýnů, který upomínal na první veřejnou římskou knihovnu.

Autoři dlouho neměli zákonné nároky. V Rakousku-Uhersku vznikly první zákony vymezující práva a povinnosti autorů až po roce 1811. Tvorba byla v průběhu dějin

omezována v podobě cenzury. Jednou z nejpřísnějších cenzur podléhaly knihy v období po bitvě na Bílé hoře. Řadou perzekucí procházeli autoři i za komunistického režimu ve druhé polovině 20. století, kdy množství autorů nesmělo publikovat. Také nacistický vůdce Adolf Hitler nechával pálit díla neárijských spisovatelů. Mezi biblioklasty, ničitele knih, patřil i kalif Omar, který nechal spálit zbytky alexandrijské knihovny. Index librorum prohibitorum, vydaný roku 1589 papežem Pavlem IV., odsoudil ke zničení řadu knih. Na českém území působící jezuita Antonín Koniáš se snažil o zničení reformační literatury uvedené v e svém Klíči kacírské bludy k rozeznání otevírajícím. Nechal spálit několik tisíc knih.⁶⁸

3.1.2 Formát a struktura knihy

Volba knižního formátu je podřízena místu, kde je kniha čtena. Existují knihy do kapsy, do ruky i velké formáty určené k rozložení na stole. Volba formátu vychází z obsahu a ovlivňuje ostatní parametry knihy. S rostoucím formátem se zvětšuje velikost písma. Formát je často určován obsahem knihy. Pro poesii je obvykle užíváno menších formátů, naopak pro rozsáhlejší prózy nejsou vhodné zmenšené formáty, neboť tím narůstá počet stran. Drobnější formáty jsou vhodné pro kratší novely a povídky.

Každá fyzická kniha je tvořena z vazby a knižního bloku. Vazba je obal knihy tvořící vnější část. Knižní blok, tedy potištěné a sešité archy papíru, tvoří část vnitřní. Knižní vazby lze primárně rozdělit na tuhé a měkké. Tuhé vazby bývají opatřeny plastovými či lepenkovými deskami. Měkké vazby mívají naopak obálku papírovou, jsou tedy levnější a jednodušší na výrobu, ale méně odolné.

V České republice lze rozeznat devět typů vazeb. Ve výrobním procesu jsou však nejčastěji uplatňovány pouze dva. Nejrozšířenější z měkkých vazeb nese označení v2. Potištěné archy či složky jsou ve hřbetu spojeny lepidlem a poté vlepeny do kartonové obálky. Z tuhých vazeb je nejrozšířenější vazba označovaná v8. Tato vazba má lepenkové desky potažené nejčastěji papírem. Tento typ vazby bývá opatřen papírovým přebalem se záložkami, knižní blok je zde lepený či šitý. Publikace v tuhých vazbách jsou někdy nazývány „vázané knihy“.

Vnitřní uspořádání knihy procházelo vývojem po několik staletí. Současné řazení jednotlivých částí má jasný řád. Každý knižní blok lze rozdělit na tři části: vstupní strany,

⁶⁸ PAVLÁT, Leo. *Tajemství knihy*. Praha: Albatros, 1982. 208 s.

vlastní obsah a závěrečné strany. V první části nalezneme signet, patitul, frontispis, hlavní titul, dedikace, impresum a u odborných knih také stránku s obsahem. Prostřední část je autorovým textem. Je zde předmluva a doslov. V závěrečné části nalezneme soupis vyobrazení, rejstříky, slovníček pojmů, resumé a tiráž. U beletrie a poezie nacházíme v závěrečné části také obsah. Důležité části knihy by měly začínat na pravé, tedy liché straně.⁶⁹

3.1.3 Autorská kniha

Autorskou knihu jako svébytné médium nacházíme od 2. poloviny 20. století. Předstupně posunu hranic klasické knihy nalezneme však již v ojedinělých knihách koncem 19. století spolu s nástupem avantgardy. Intenzivní zájem o autorskou knihu se projevil v 60. a 70. letech 20. století, kdy se uplatňovala napříč aktuálními uměleckými přístupy a formami. Byla zařazována do umění objektu, vizuální poezie, konceptuálního a akčního umění. Autorská kniha postupem času nabývala nejrůznějších podob a funkcí. Od objektu jako takového po součást akcí či jako jejich dokument. Autorská kniha se stala prostředkem jedinečné syntézy uměleckého vyjádření. Je vyjádřením umělce integrujícím v sobě haptické a vizuální vjemy ve strukturované sdělení. Autorská kniha je svébytným médiem potlačujícím či rozvíjejícím všechny schopnosti i nevýhody klasické knihy. Vzniká zpravidla v jednom či několika málo exemplářích. Autorské knihy nejen zprostředkovávají texty a záznamy, ale především je jejich předností to, že původ záznamů je dílem jednoho autora. Pro svou jedinečnost se stávají autorské knihy součástí galerií a soukromých sbírek.⁷⁰

⁶⁹ PECINA, Martin. *Knihy a typografie*. Brno: Host, 2011. 224 s. ISBN 978-80-7294-393-7.

Signet je nakladatelská značka. Patitul je lichá stránka před hlavním titulem uvádějící ve zkrácené podobě hlavní údaje. Hlavní titul nabízí podstatné údaje o knize, jako je název, autor, místo vydání, název edice apod. Frontispis bývala ilustrace, grafický list, mapa, fotografie či portrét autora na sudé stránce před hlavním titulem. Dnes se v knihách objevuje pouze výjimečně. Dedikace je věnováním autora určité osobě či více osobám. Impresum dříve obsahovalo některé údaje z tiráže, zejména jméno tiskaře. Dnes se autorská tiráž, tzv. copyrightová stránka umísťuje do úvodní části knihy na sudou stránku mezi titul a hlavní text. Obsahuje seznam autorů a lektorů, copyrighty autorů, ilustrátorů a nakladatele, ISBN či ISSN. Tiráž je poslední stránka knihy. Obsahuje název a autora díla (u překladů jméno překladatele a název původního vydání), jméno odpovědného redaktora, autora grafické úpravy a sazby, použité písmo, jméno a sídlo tiskárny a nakladatele, rok a pořadí vydání.

⁷⁰ ŽALUDOVÁ, Klára. *Evropská autorská kniha*. Dostupné: <http://www.techlib.cz/cs/1935-abot-evropska-autorska-kniha/> [cit. 11. 3. 2013]

Autorská kniha. Dostupné: <http://www.offi.cz/Autorska%20kniha.html> [cit. 11. 3. 2013]

3.1.3.1 Umělci věnující se tvorbě autorských knih

Mezi současné představitele vytvářející autorské knihy patří skupina čtyř výtvarnic Unica T. Mezi léty 1986 až 2000 vytvořila skupina více než sto knih. Skupina Unica T chápe pojem knihy velmi široce, zahrnuje do něho i sbírky volných listů a mapy.

Jednou ze členek skupiny je *Anja Harmsová*. (viz Přílohy 1-4) Jako příklad můžeme uvést její knihu *Cyklus* (viz Příloha 5), ve které používá autorka tři texty, pocházející z různých dob a kultur. První je staroegyptská průpovídka – požehnání vyslovené nad narozeným dítětem, druhá je indiánská píseň opěvující radost ze života, třetí japonská báseň pojednává o smrti. Kniha je rozdělena na tři části. Struktury vazby připomíná při pohledu shora písmeno M. Tahy tohoto písmene, tvoří pevné víko označující začátek druhé části. Kniha je určena k listování zprava do leva. Na zadní straně obou prvních částí je umístěna poslední část – smrt. Kniha je vytištěna na transparentním papíru pouze třemi barvami – bílou, červenou a černou. Autorka svou knihou vypovídá o cyklu, který tvoří zrození, život a smrt, které jsou spolu neodmyslitelně spjaty.

Další členkou skupiny je fotografka *Ines v. Ketelhodtová*, která pro své snímky používá dlouhého osvit. Svými snímky zachycuje stopy pohybu. Své fotografie komponuje do svých knih pomocí nejrůznějších technik, například ofsetového tisku či sítotisku. Umělkyně svými fotografiemi a knihami kriticky reaguje na mediální využívání fotografií. Všechny snímky jsou pořizovány s ohledem na budoucí knihu, snímek je chápán z hlediska širších souvislostí. Výtvarné zpracování knihy je zdrženlivé, fotografie jsou použity tak, aby mohly optimálně vyniknout a souhrn jednotlivých částí vytvořil celek. Mezi autorčina díla patří kniha *Opus*, která je dokumentem vzniku obrazu či *Druhá encyklopedie Tlönü*. (viz Příloha 6)

Mezi členky skupiny patří i *Uta Schneiderová*, která na řadě knih spolupracuje s dalšími autory. Soustředí se na komunikaci a dialog. I knihy, které vytvořila Uta Schneiderová sama, obsahují určitý druh dialogu. Tvořit autorské knihy pro tuto autorku znamená být v kontaktu s textem, tématem, materiálem a metodou. Hotová kniha poté vstupuje do nového dialogu se čtenářem. Na svých knihách spolupracuje Uta Schneiderová i s umělci mimo rámec skupiny. Svou knihu *Všichni věděli, o co jde*, vytvořila ve spolupráci s Thomasem Dahmenem. Cyklus *Mrtvý dům* autorka vytvořila společně s Ulrike Stoltzovou, která je jednou ze členek skupiny Unica T. (viz Příloha 7)

Ulrike Stoltzová je profesorkou typografie a knižního designu. Tato autorka se zajímá o historii a budoucnost knihy, o knihu jako metaforu i knihu jako metodu a model myšlení. Ulrike Stoltzová pracuje na tzv. *Sibyliných knihách*. Odvolává se na antické věštkyně a jejich dochovaná proroctví sebraná do knih. V pramenech nalezneme devět knih, proto se autorka rozhodla vytvořit devět vlastních knih. Prvních šest Sibyliných knih hovoří o ztrátě a ztroskotání. Pro autorku je důležitá mimoslovní komunikace i balancování mezi obrazem a slovem. Vytváření knih je pro autorku dlouhodobou záležitostí, neboť i Sibyly ve svých věštbách hovořili o tom, že není snadné předpovídat konec světa.

Název skupiny je poctou spisovatelce Unice Zürkové a zároveň slovní hříčkou, která dává výraz unikát.⁷¹

⁷¹ AUGUSTINOVÁ, Marie-Anne. Unica T. *Grapheion*, 2000, roč. 14, č. 2, s. 58-61. ISSN 1211-6890.

3.2 Tvorba autorské knihy

V rámci praktické části této diplomové práce byla na základě teoretických poznatků a myšlenek vztahujících se k dané problematice vytvořena autorská kniha. Vzniklé výtvarné médium s názvem „*Otázky bez odpovědi, odpovědi bez otázek*“ nahlíží na problematiku otázek, na něž neexistuje jednoznačná odpověď, z různých úhlů pohledu. Zmíněná problematika je vyjádřena prostřednictvím obrazu i textu. Autorská kniha vychází z vlastních čtenářských prožitků. Je ovlivněna odbornou i beletristickou literaturou. Kniha vychází z vlastních prožitků týkajících se zobrazené tematiky jako je například setkání se smrtí blízké osoby, návštěva koncentračního tábora Osvětim či reakce žáků základní školy na danou problematiku. Vlastní výtvarná tvorba je vyústěním komparace a syntézou podnětů nalezených v beletristické literatuře a poznatků nalezených v odborné literatuře z oblasti dějin umění, psychologie, sociologie, historie a vlastních prožitků. Tvorba je ovlivněna výtvarnými a literárními díly pocházejícími z období od 4. tisíciletí př. n. l. po současnost. Největší vliv na vznik autorské knihy měla zřejmě výtvarná a literární díla z období devatenáctého, dvacátého a počátku dvacátého prvního století.

Pro tvorbu autorské knihy bylo užito úryvků z textů autorů věnujících se této problematice (např.: Milan Kundera, William Shakespeare, William Styron a další) spolu s citáty známých osobností a vlastními citáty. Textová část autorské knihy je doplněna digitálními fotografiemi, které byly upraveny pomocí počítačových programů (Zoner Photo Studio 12, Photoshop, Microsoft Word 2010).

Pro autorskou knihu jsme zvolili formát A4. V práci knihy je kombinováno několik druhů materiálu. Část fotografií doplněných textem je vytištěna na transparentním papíru. Jedná se především o strany demonstrující tíhu otázek. Tato transparentnost použitého materiálu je symbolem možného výhledu na smrt, který je neodmyslitelně spjat s koncem života jedince. Zároveň však představuje optimistický pohled na tajemnost života a možnou existenci života po životě. Je však i protikladem jasných odpovědí na některé otázky, oproti nejasnosti odpovědí na otázky, kterými se zabývá vzniklá autorská kniha.

Pro spojení jednotlivých listů autorské knihy nebyla zvolena žádná vazba. Listy jsou volně uloženy v dřevěné schránce. Volnost listů má evokovat volnost lidského bytí i jeho pomíjivosti. Symbolem volnosti a tíhy těchto otázek je i materiál zvolený pro tvorbu schránky. Dřevo patří k materiálům, které v nevhodném prostředí podléhají brzy zkáze, proto je v této knize i symbolem pomíjivosti života. Dřevo je spjato s koncem lidské

existence v podobě rakví užívaných k pohřbívání (je rozšířenějším materiálem než ostatní užívané jako jsou například různé slitiny kovu), zároveň však užití tohoto materiálu můžeme chápat jako trvání hledání odpovědí na tyto otázky napříč lidskými generacemi.

Dřevo je materiál, který není vyroben během několika hodin či dní jako některé jiné dnes užívané materiály. Stromy rostou po několik desetiletí či století. I následné opracování dřeva je dlouhodobou záležitostí. Dřevo je nutné nechat vyschnout a následně opracovat. Stromy rostou po dobu života několika lidských generací. Tíha dřeva je symbolikou tíhy otázek. Jejím protikladem je volba typu dřeva. Lipové dřevo, které jsme použili pro tvorbu schránky, patří k nejlehčím typům dřeva, proto je zároveň symbolem protikladu lehkosti a tíhy, která je spojena s lidským životem a smrtí. Lipové dřevo patří mezi vzácné typy dřeva, neboť lípa je národním stromem a je na našem území chráněna. Tato jedinečnost dřeva má vyjadřovat jedinečnost každého lidského života a smrti.

Při tvorbě autorské knihy jsme se zaměřili na zobrazení otázek, které provázejí každého člověka od raného dětství až do konce života. V dětství se jedná o jednodušší otázky, které se postupem života vracejí a nalézají jiný hlubší význam. Inspirací pro tematiku důležitosti dětských otázek, které se v průběhu života vracejí a nabývají širších rozměrů, byl román Milana Kundery *Nesnesitelná lehkost bytí*. Autor se zabývá problematikou protikladu lehkosti a tíhy lidského života. V jedné z kapitol knihy hovoří o otázkách, na něž není odpověď. *„Jsou to pořád stejné otázky, které chodí Tereze hlavou už od dětství. Skutečně vážné otázky jsou totiž jen ty, které může formulovat i dítě. Jen ty nejnaivnější otázky jsou skutečně vážné. Jsou to otázky, a které není odpověď. Otázka, na kterou není odpověď, je bariéra, za kterou není možno jít dál. Jinak řečeno: právě otázkami, na které není odpověď, jsou vymezeny lidské možnosti, jsou narysovány hranice lidské existence.“*⁷²

Při tvorbě knihy byl nejprve vytvářen skicový materiál, který čerpal z četby, sběru materiálů, tvorby rešerší jednotlivých literárních zdrojů. Dále bylo přistoupeno ke konfrontaci různých úhlů pohledu na danou problematiku. Inspirací pro tvorbu jednotlivých částí knihy byla též konfrontace s pohledy žáků druhého stupně základní školy na danou problematiku. Vytvořili jsme pro porovnání několik prostorových modelů autorské knihy. Pro vytvoření konečné práce byl zvolen formát A4. Následně bylo přikročeno k výběru papírového materiálu a hledání vhodné typografie. Jako konečnou

⁷² KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí*. Brno: Atlantis, 2006, s. 149-150. ISBN: 80-7108-281-3.

grafikou techniku jsme zvolili digitální fotografii. Vytvořené digitální fotografie byly dále upravovány pomocí počítačových programů (Zoner Photo Studio 12, Photoshop, Microsoft Word 2010). Rozhodli jsme se pro zachování stejné velikosti všech stran knihy (A4) oproti původnímu záměru zobrazení narůstání a prohlubování otázek pomocí užití postupného zvětšování velikosti stránek a fotografií, kdy bychom začali od dětství jednoduššími otázkami, pro které by byl užit menší formát stránky, který by se postupně zvětšoval s hloubkou otázek. Pro zachování stejné velikosti všech stran knihy jsme se rozhodli po konfrontaci s dětským úhlem pohledu na danou problematiku. Přestože otázky v průběhu života nabývají různých forem, jsou v každé části života pro jedince závažné. Nelze říci, že pohled dospělého člověka je závažnější než pohled dítěte.

Po výběru vhodného materiálu, typografie, barevnosti, textů a doplňujících fotografií jsme přistoupili k realizaci knihy. Pro vytvoření knihy jsme zvolili kombinaci transparentního papíru s netransparentním. Jednotlivé listy knihy nejsou spojeny vazbou, jsou uloženy v dřevěné schránce. Pro vytvoření obalu knihy bylo zvoleno lipové dřevo.

4 Závěr

V této diplomové práci bylo zpracováno téma autorské knihy. Zabývali jsme se problematikou otázek, na něž je mnohdy složité najít odpověď, která není jednoznačně daná. Hledali jsme odpovědi na tyto otázky prostřednictvím komparace různých úhlů pohledu. Na problematiku jsme nahlíželi z pohledu historických souvislostí, psychologie či náboženského pohledu na danou problematiku, který je v různých kulturách a náboženstvích rozdílný. Ukázali jsme některé vědecké i pseudovědecké teorie zabývající se danou problematikou. Pro názornost jsme uvedli popis několika nejrozšířenějších světových náboženství, který nám usnadňuje pochopení jejich pohledu na danou problematiku.

Byly navrženy způsoby možného přiblížení této tematiky dětem a dospívajícím. Uvedli jsme některé možnosti zapojení problematiky do vyučovacích hodin druhého stupně základních škol (případně nižších ročníků gymnázií a následně středních škol). Pro názornost jsme ukázali několik příkladů pro zapojení této problematiky do hodin výtvarné výchovy, českého jazyka, dějepisu a etické výchovy s ohledem na možné mezipředmětové propojování problematiky. Tyto způsoby jsme se pokusili uplatnit v hodinách již zmíněných předmětů u žáků osmého a devátého ročníku základní školy, která má některé body problematiky začleněny v ŠVP předmětu etická výchova a dějepis. Tematiku jsme propojili s hodinami výtvarné výchovy a českého jazyka a literatury. Otázky jsme žákům přibližovali pomocí prezentace dějepisných souvislostí, ukázek literárních a výtvarných autorů, tvorby vlastních výtvarných a slohových děl a diskuze se spolužáky. Žáci se zamýšleli nad danou problematikou z více úhlů pohledu. Tyto prostředky žákům sloužily ke komparaci svého úhlu pohledu s názorem ostatních a napomáhaly k nazírání na danou problematiku z různých úhlů pohledu. Své pocity žáci vyjadřovali v tvorbě vlastních výtvarných prací.

Z důvodu kladných reakcí na toto zapojení tematiky do vyučovacích hodin navrhuje začlenění této problematiky do školních osnov předmětu výtvarná výchova, s možným mezipředmětovým propojením do dalších předmětů, jako je například český jazyk a literatura, dějepis a etická výchova. Seznámením s danou problematikou z různých úhlů pohledu může jedinci pomoci ve vyjádření pocitů prostřednictvím vlastní výtvarné tvorby. K tomuto vyjádření mohou žáci využít tvorby vlastní autorské knihy jako prostředku jedinečné syntézy svého uměleckého vyjádření. Byla nastíněna historie tohoto

výtvarného média a uvedeny někteří představitelé věnující se jeho tvorbě. Uvedli jsme stručnou historii klasické knihy a s ní spojeného biblioklasmu, který byl jedním z podstatných faktorů ovlivňujících vydávání a dochování klasických knih do současnosti. Byly ukázány některé typy knižní vazby a důležitost volby vhodného knižního formátu.

V rámci praktické části diplomové práce vznikla kromě teoretických poznatků a myšlenek vztahujících se k dané problematice autorská kniha. Vzniklé výtvarné médium s názvem „Otázky bez odpovědi, odpovědi bez otázek“ nahlíží na problematiku otázek, na něž neexistuje jednoznačná odpověď, z různých úhlů pohledu. Zmíněná problematika je vyjádřena prostřednictvím obrazu i textu. Vzniklá kniha je ovlivněna odbornou i beletristickou literaturou. Vlastní výtvarná tvorba je vyústěním komparace a syntézou podnětů nalezených v beletristické literatuře a poznatků nalezených v odborné literatuře z oblasti dějin umění, psychologie, sociologie a historie. Tvorba je ovlivněna výtvarnými a literárními díly pocházejícími z období od 4. tisíciletí př. n. l. po současnost. Největší vliv mají zřejmě výtvarná a literární díla, z devatenáctého, dvacátého a počátku dvacátého prvního století.

Pro tvorbu autorské knihy byly užity úryvky z textů autorů věnujících se této problematice spolu s citáty známých osobností. Textová část je doplněna digitálními fotografiemi, které byly upraveny pomocí počítačových programů (Zoner Photo Studio 12, Photoshop). Pro autorskou knihu jsme zvolili formát A4. V práci je kombinováno několik druhů materiálu. Část fotografií je vytištěna na transparentním papíru. Tato transparentnost je symbolem možného výhledu na smrt, který je neodmyslitelně spjat s koncem života jedince. Zároveň však je optimistickým pohledem na tajemnosti života a možnou existenci života po životě. Je však i protikladem jasných odpovědí na některé otázky, oproti nejasnosti odpovědí na otázky, kterými se autorská kniha zabývá. Pro spojení listů nebyla zvolena žádná vazba. Listy jsou volně uloženy v dřevěné schránce. Volnost listů je symbolikou volnosti lidského bytí i jeho pomíjivosti. Symbolem volnosti a tíhy těchto otázek je i materiál zvolený pro tvorbu schránky. Dřevo patří k materiálům, které v nevhodném prostředí podléhají brzy zkáze, proto je v této knize i symbolem pomíjivosti. Dřevo je spjato s koncem lidské existence v podobě rakví užívaných k pohřbívání (je rozšířenějším materiálem než ostatní užívané jako jsou například různé slitiny kovu), zároveň však užití tohoto materiálu můžeme chápat jako trvání hledání odpovědí na tyto otázky lidskými generacemi. Dřevo je materiál, který není vyroben během několika hodin

či dní jako některé jiné dnes užívané materiály, roste po několik desetiletí či století. Tíha dřeva je symbolikou tíhy otázek. Jejím protikladem je volba typu dřeva. Lipové dřevo, které jsme použili pro tvorbu schránky, patří k nejlehčím typům dřeva, proto je zároveň symbolem protikladu lehkosti a tíhy, která je spojena s lidským životem a smrtí.

5 Seznam literatury

5.1 Seznam literatury odborné a naučné

1. AMBROSE, Gavin, HARRIS, Paul. *Grafický design: Formát*. Brno: Computer Press a. s., 2011. 176 s. ISBN: 978-80-251-2966-1.
2. AMBROSE, Gavin, HARRIS, Paul. *Grafický design: Tisk a dokončovací práce*. Brno: Computer Press a. s., 2011. 176 s. ISBN: 978-80-251-2968-5.
3. AMBROSE, Gavin, HARRIS. *Grafický design: Typografie*. 1.vydání. Brno: Computer Press, 2010. 175 s. ISBN 978-80-251-2967-8.
4. BALEKA, Jan. *Výtvarné umění*. 1. vydání. Praha: Academia, 1997. 429 s. ISBN 80-200-0609-5.
5. BIEGER-THIELEMANN, Marianne et al. *Fotografie 20. století*: Museum Ludwig v Kolíně nad Rýnem. Praha: Nakladatelství Slovart, s.r.o., 2003. 192 s. ISBN: 3-8228-1757-0.
6. BOUDA, Cyril. *Grafické techniky: pro posluchače DS na PI*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963. 32s.
7. CLARK, Paul, FREEMAN, Julian. *Design bleskově*. Praha: Albatros, 2007. 144 s. ISBN 978-80-00-01823-2.
8. CORNISH, Paul. Úvod. In *Druhá světová válka v kostce*. Praha: Rebo Productions CZ, 2005. 320 s. ISBN 80-7234-473-0.
9. COTTERELL, Maurice. *Tutanchamonova proroctví. Posvátná tajemství Mayů, Egypťanů a svobodných zednářů*. Praha: Nakladatelství BB/art s.r.o, 2004. 365 s. ISBN 80-7341-222-5.
10. HLAVSA, Oldřich. *Typographia*. Praha: SNTL - Nakladatelství technické literatury Praha, 1976. 351 s.

11. HOURA, Miroslav. *Jak se dívat na grafiku*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1971. 200s.
12. JEAN, Georges. *Písmo paměť lidstva*. Martin: Vydavatelství Slovart, 1994. 224 s. ISBN 80-7145-115-0.
13. KEENE, Michael. *Světová náboženství*. Praha: Knižní klub, 2003. 192 s. ISBN 80-242-0983-7.
14. KHEL, Richard. *Papír všude a se vším*. 1. vydání. Praha: Mladá Fronta, 2007. 402 s. ISBN: 978-80-204-1381-9.
15. KOČMAN, H. Jiří. *Médium papír*. Brno: VUTIUM. 2000. 87s. ISBN 80-214-2372-2
16. MOODY, Raymond Jr. *Život po životě*. Praha: Odeon, 1991. 323 s. ISBN 80-207-0314-4.
17. GOLDING, Mordy. *Adobe Creative Suite CS2: Průvodce grafika*. Brno: Computer Press, 2006. 647 s. ISBN: 80-251-1288-8
18. MRÁZ, Bohumír. *Dějiny výtvarné kultury 2*. Praha: Idea servis, 1997. 209s. ISBN 80-85970-13-9.
19. PAVLÁT, Leo. *Tajemství knihy*. Praha: Albatros, 1982. 208 s.
20. PECINA, Martin. *Knihy a typografie*. Brno: Host, 2011. 224 s. ISBN 978-80-7294-393-7.
21. PLESKOTOVÁ, Petra. *Svět barev*. Praha: Albatros, 1987. 199 s. ISBN 13-806-87.
22. PROKOP, Vladimír. *Kapitoly z dějin výtvarného umění: pro výuku dějin umění na středních školách*. Sokolov: O.K.-Soft, 2004, 70 s.

23. PROKOP, Vladimír. *Přehled české literatury 20. století: pro výuku literatury na středních školách*. Karlovy Vary: O.K.-Soft, 2006. 82 s.
24. PROKOP, Vladimír. *Přehled světové literatury 20. století: pro výuku literatury na středních školách*. Karlovy Vary: O.K.-Soft, 2006. 70 s.
25. ŘEZÁČ, Jaroslav. Náročné, zátěžové a konfliktní sociální situace. In *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. s. 133-157. ISBN 80-85931-48-6.
26. SAITZ, Ina. *Základy Typografie: 100 principů pro práci s písmem*. Praha: Slovart, 2010. 208 s. ISBN 978-80-7391-404-2.
27. SUTHERLAND, Jonathan, CANWELL, Diana. *Druhá světová válka v kostce*. Praha: Rebo Productions CZ, 2005. 320 s. ISBN 80-7234-473-0.
28. VÁLKOVÁ, Veronika. Dějepis 9. *Nejnovější dějiny*. Praha: SPN, 2009. 159 s. ISBN 978-80-7235-428-3.
29. WIGAN, Mark. *Vizuální myšlení: Umění ilustrace*. Brno: Computer Press a.s., 2010. 176 s. ISBN 978-80-251-2970-8.
30. WIMMER, Magda. *Proroctví Mayů*. Liberec: Dialog, 2008. 265 s. ISBN 978-80-86761-91-6.
31. *1000 grafických prvků: Pro zřetelnější a jasněji čitelný design*. Praha: Nakladatelství Slovart, 2009. 319 s. ISBN 978-80-7391-306-9.

5.2 Seznam literatury - beletrie

1. *Bible, Písmo svaté starého a nového zákona. Starý zákon.* Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. 1007 s.
2. *Bible, Písmo svaté starého a nového zákona. Nový zákon.* Praha: Ekumenická rada církví v Československu, 1985. 283 s.
3. KUNDERA, Milan. *Nesnesitelná lehkost bytí.* Brno: Atlantis, 2006, 344 s. ISBN: 80-7108-281-3.
4. SHAKESPEARE, William. *Hamlet, králevic dánský.* Praha: Československý spisovatel, 1981. 163 s.
5. STYRON, William. *Sophiina volba.* Praha: Knižní klub, 2009. 712 s. ISBN: 978-80-242-2473-2.
6. ŠLEJHAR, Josef, Karel. Kuře melancholik. In *Dojmy z přírody a společnosti, Co život opomíjí.* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 577 s. ISBN 80-7106-466-1.
7. WOLKER, Jiří. *Jitřní píseň.* Praha: Mladá fronta, 1973. 112 s.

5.3 Seznam internetových zdrojů

1. *Autorská kniha*. Dostupné: <http://www.offi.cz/Autorska%20kniha.html> [cit. 11. 3. 2013]
2. *Historie fotografie*. Dostupné: http://cs.wikipedia.org/wiki/Historie_fotografie [cit. 11. 3. 2013]
3. *Jak skončí vesmír? Uprostřed něj se zrodí nový, předpovídají vědci*. In *Novinky* [online]. Dostupné: <http://www.novinky.cz/veda-skoly/293735-jak-skonci-vesmir-uprostred-nej-se-zrodi-novy-predpovidaji-vedci.html> [cit. 28. 2. 2012]
4. *Mezi lidmi se přenáší infekce podobná SARS, varují britští lékaři*. In *Novinky* [online]. Dostupné: <http://www.novinky.cz/zahranicni/evropa/293138-mezi-lidmi-se-prenasi-infekce-podobna-sars-varuji-britsti-lekari.html> [cit. 20. 2. 2013]
5. *Spiritismus*. Dostupné: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Spiritismus> [cit. 4. 11. 2012]
6. ŽALUDOVÁ, Klára. *Evropská autorská kniha*. Dostupné: <http://www.techlib.cz/cs/1935-abot-evropska-autorska-kniha/> [cit. 11. 3. 2013]
7. Přílohy 1-3: Dostupné: <http://www.druckundbuch.de/harms/harms.htm> [cit. 11. 3. 2013]
8. Příloha 4: Dostupné: http://www.anja-harms.de/kuenstlerbuecher/buecher_2004_bis/der_zauberlehrling/ [cit. 11. 3. 2013]
9. Příloha 5: Dostupné: http://www.anja-harms.de/kuenstlerbuecher/buecher_1997_bis_2003/zyklus/index.htm [cit. 11. 3. 2013]
10. Příloha 6: Dostupné: <http://www.signoftheowl.com/blog/2009/07/even-more-books-from-the-hybrid-book-fair/> [cit. 11. 3. 2013]
11. Příloha 7: http://www.bookarts.uwe.ac.uk/new_wave09/210.htm [cit. 11. 3. 2013]

5.4 Seznam novinových a časopisových zdrojů

1. AUGUSTINOVÁ, Marie-Anne. Unica T. *Grapheion*, 2000, roč. 14, č. 2, s. 58-61. ISSN 1211-6890.
2. JAKŠ, David. Nebeští poslové: Odhalte tajemství andělů!, *Epocha*, 2007, roč. 3, č. 20, s. 42 - 44. ISSN 1214-9519.
3. JANUŠ, Jan. Tři útrpné výsledky. Už mě nechte! Přiznávám se!, *History revue*, 2008, roč. 1, č. 9, s. 39 - 41. ISSN 1803-0440.
4. KRATOCHVÍLOVÁ, Ethel. Epochální objevy, které pohnuly světem. *Epocha*, 2007, roč. 3, č. 20, s. 34 - 35. ISSN 1214-9519.
5. MARIANOVÁ, Lenka. Čtyři nejzrůdnější nacističtí lékaři. *Epocha*, 2007, roč. 3, č. 20, s. 14 - 17. ISSN 1214-9519.
6. MARIANOVÁ, Lenka. Odkud jsme se vzali? Z moře? Z vesmíru? *Epocha*, 2007, roč. 3, č. 20, s. 25 - 27. ISSN 1214-9519.
7. MARIANOVÁ, Lenka. Zvířecí kati: V jejich spárech končili gladiátoři i zloději. *Epocha*, 2008, roč. 4, č. 7, s. 21 - 24. ISSN 1214-9519.
8. PŘEUČIL, Pavel. Hitler pocházel z Čech? *Epocha speciál 50 největších záhad českých dějin*, 2007, roč. 1, č. 1, s. 92. ISSN 1214-9519.
9. STENGLOVÁ, Eva. Vynálezce papíru odměněn vraždou. *History revue*, 2008, roč. 1, č. 9, s. 64 - 65. ISSN 1803-0440.
10. TEMPLETON, Ramon. Konec světa, strach, fascinace, nezájem. *Strážná věž*, 2013, roč. 134, č. 1, s. 4 - 8.

11. TEMPLETON, Ramon. Konec světa vyvolává strach. *Probud'te se!*, 2012, roč. 93, č. 9, s. 3 - 9.
12. TEMPLETON, Ramon. Platón. *Probud'te se!*, 2012, roč. 94, č. 2, s. 12-13.
13. TEMPLETON, Ramon. Posedlost násilím. Příčiny násilí. *Probud'te se!*, 2012, roč. 93, č. 8, s. 2-7.
14. TEMPLETON, Ramon. Poslední dny. *Probud'te se!*, 2012, roč. 93, č. 10, s. 26 – 28.
15. TEMPLETON, Ramon. Věříte, že jste žili už někdy dříve? *Strážná věž*, 2012, roč. 133, č. 23, s. 18 – 20.

6 Přílohy

- I. Ukázky grafické tvorby českých a zahraničních autorů
- II. Ukázky vlastní grafické tvorby na téma „Otázky bez odpovědi, odpovědi bez otázek“

Přehled příloh

Příloha 1-4 - Ukázka autorských knih Anji Harmsové

Příloha 5 - Anja Harmsová - Cyklus

Příloha 6 - Ines von Ketelhodtová - Second Encyclopaedia of Tlön

Příloha 7 - Ukázka spolupráce Uty Schneiderové a Ulrike Stoltzové

Příloha 8-27 - Monika Hrušková - autorská kniha na téma „Otázky bez odpovědi, odpovědi bez otázek“

6 PŘÍLOHY

I. Ukázky grafické tvorby českých a zahraničních autorů

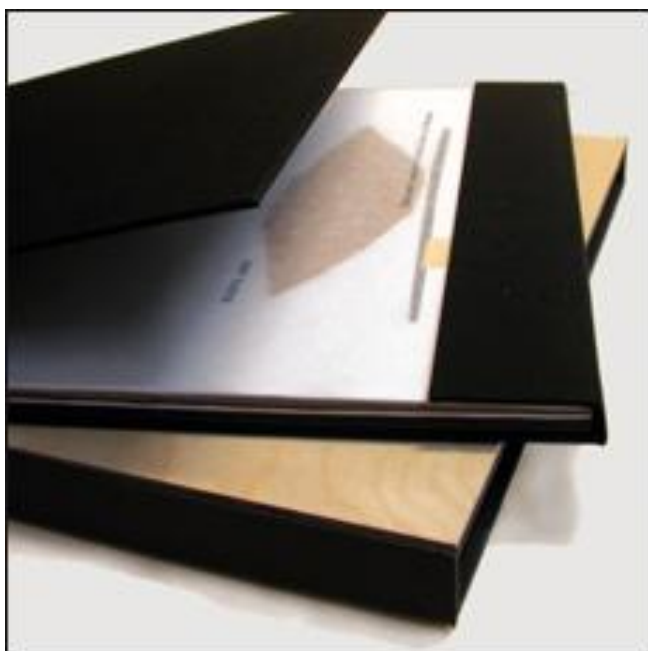
Příloha 1 - Anja Harmsová – Die Verwandlung (Proměna)

Příloha 2 - Anja Harmsová - Hans Arp - Singendes Blau (Zpívající modrá)

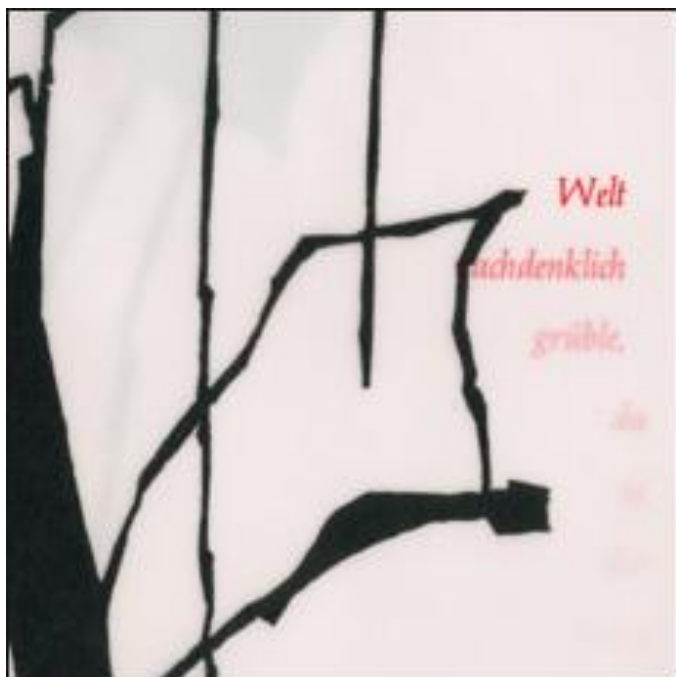
Příloha 3 - Anja Harmsová - Hans Arp - Göttinnen umgeben (Obklopeni bohyní)

Příloha 4 - Anja Harmsová - Der Zauberlehrling (Čarodějův učeň)

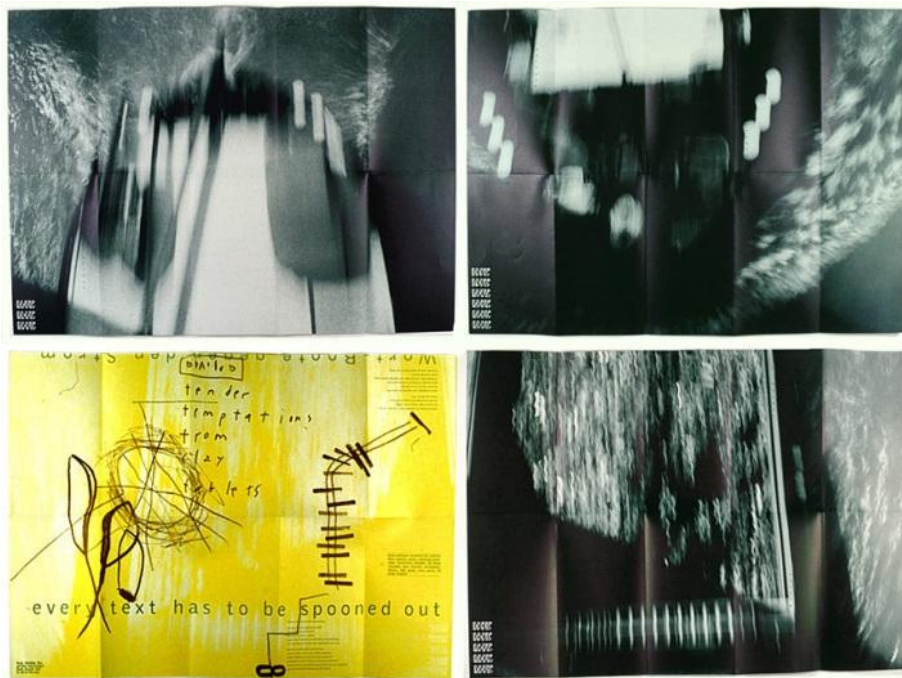
Příloha 5 - Anja Harmsová - Zyklus (Cyklus) - detail listu z knihy

Příloha 6 - Ines von Ketelhodtová - Second Encyclopaedia of Tlön (Druhá encyklopedie Tlön)

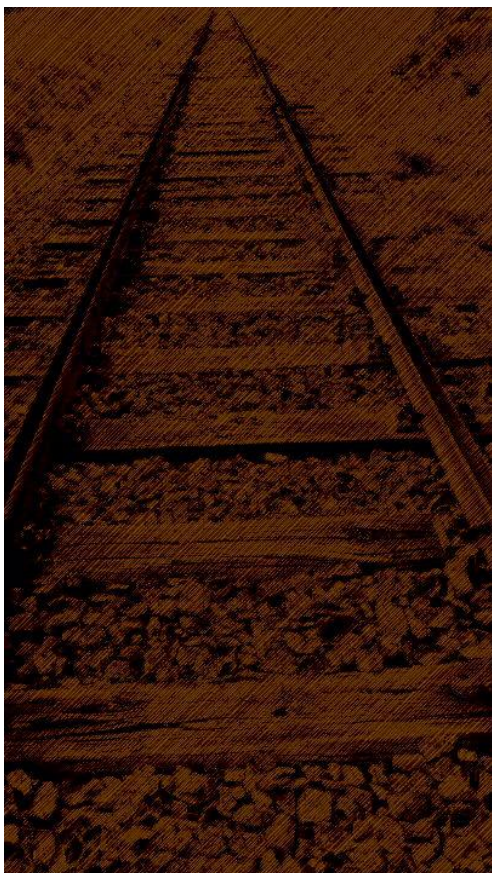

Příloha 7 - Ukázka spolupráce Uty Schneiderové a Ulrike Stoltzové

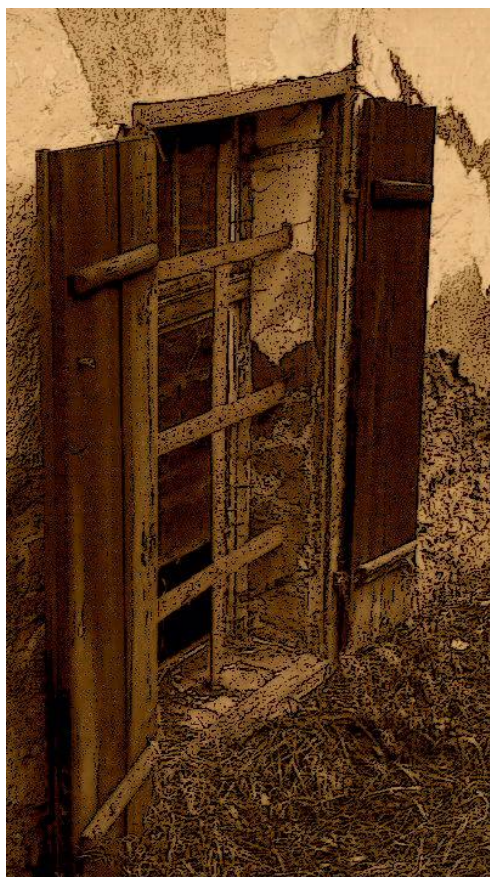

III. Ukázky vlastní grafické tvorby na téma „Otázky bez odpovědi, odpovědi bez otázek“

Příloha 8

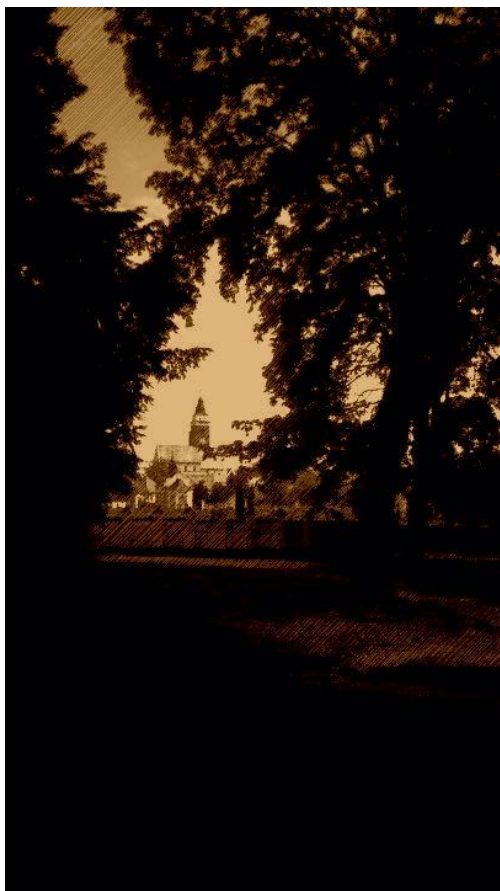
Příloha 9

Příloha 10

Příloha 11

Příloha 12

Příloha 13

Příloha 14

Příloha 15

Příloha 16

Příloha 17

Příloha 18

Příloha 19

Příloha 20

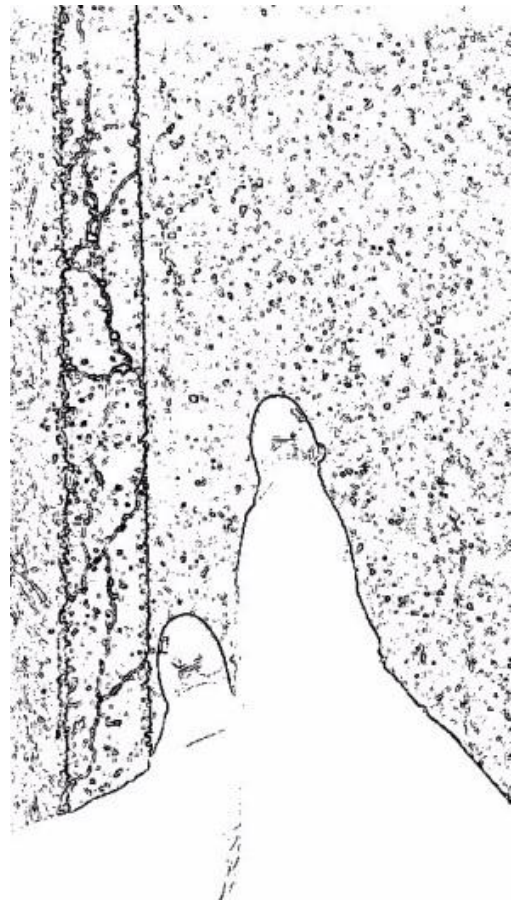
Příloha 21

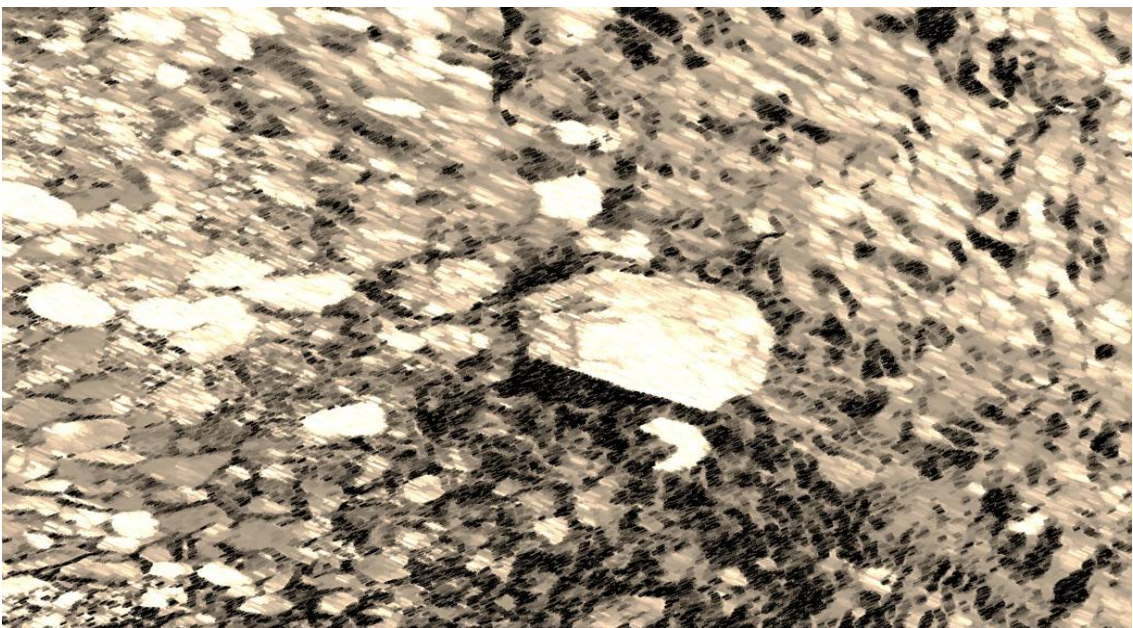
Příloha 22

Příloha 23

Příloha 24

Příloha 25 - Dřevěný obal autorské knihy

Příloha 26 - Dřevěný obal autorské knihy

Příloha 27 - Dřevěný obal autorské knihy

